

Filozofija odgoja Johna Lockeja

Taradi, Karla

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:131:614910>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-14**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA FILOZOFIJU

Karla Taradi

FILOZOFIJA ODGOJA JOHNA LOCKEA

Diplomski rad

Mentor: izv. prof. dr. sc. Raul Raunić

Zagreb, listopad 2022.

Sadržaj

Uvod.....	1
1. Filozofija odgoja.....	3
1.1. Odgoj.....	3
1.2. Filozofija odgoja kao filozofska disciplina.....	4
1.3. Kratki povijesni prikaz.....	6
2. Život i djelo Johna Locke.....	9
3. <i>Neke misli o odgoju</i>	12
3.1. Lockeovo iskustvo kao odgajatelja.....	13
3.2. Poveznica Lockeove odgojne i filozofsko - političke teorije.....	14
3.3. Privatni odgoj naspram javnog.....	16
3.4. Odgovornost roditelja.....	17
3.4.1. Odnos roditelja i djece.....	18
3.4.2. Strahopoštovanje	18
3.5. Odgajatelj	19
3.6. Tjelesni odgoj.....	20
3.7. Moralni odgoj.....	21
3.7.1. Metoda uskraćivanja.....	22
3.7.2. Nagrade i kazne.....	23
3.7.3. Sram i ponos.....	24
3.7.4. Pravila i propisi odnosno utjecaj društva.....	25
3.7.5. Igra.....	26
3.7.6. Vjera u Boga.....	27
3.7.7. Obrazovanje.....	27
3.7.8. Zanat i ostale vještine.....	29
3.7.9. Putovanje	30
4. Gentleman kao ideal odgoja.....	31
Zaključak.....	32
Popis literature.....	35

Filozofija odgoja Johna Locke

Sažetak

Svrha ovog diplomskog rada je dvojak. Prvo i osnovno, nastojim odrediti načela Lockeove filozofije odgoja na temelju analize njegovih odgojnih savjeta upućenih roditeljima velikaša u djelu *Misli o odgoju*. Druga svrha rada je rekonstruirati povezanost Lockeove filozofije odgoja s njegovom spoznajnom teorijom, filozofijom politike i duhom prosvjetiteljstva. Načela Lockeove filozofije odgoja smjeraju odgoju *gentleman* – poduzetnog i neovisnog pojedinca viših socijalnih slojeva sposobnog za racionalna prosuđivanja. Važan aspekt Lockeove teorije odgoja je i moralni integritet osobe koji Locke prvenstveno vidi u sposobnosti samokontrole ili vladanja nad vlastitim emocijama i nagnućima. Povezanost Lockeove filozofije odgoja s njegovom spoznajnom teorijom očituje se ponajprije u tome što dijete treba učiti iz iskustva, ali istodobno, shodno duhu prosvjetiteljstva, treba biti sposobno vidjeti razlog iza odluke ili postupka roditelja ili odgajatelja. Lockeova filozofija odgoja sukladna je i s njegovom filozofijom politike. Locke nasuprot tradicionalnih odgojnih ideala predanosti zajednici ili transcendentnim svrhama, inzistira na privatnom i individualističkom odgoju osobe koja postaje sposoban racionalno prosuditi moguće ugroze slobode, uključivši i nelegitimna posezanja političkog autoriteta. Lockeova filozofija odgoja i filozofija politike sukladne su i u danas neprihvatljivim elementima – elitističkom pristupu koji iz odgojne i političke tematike isključuje žene i socijalno deprivilegirane slojeve.

Ključne riječi: filozofija odgoja, John Locke, odgojne metode, sloboda, razum, roditeljska odgovornost

John Locke's philosophy of education

Abstract:

There are two purposes to this master's thesis. First and foremost, I attempt to determine the principles of Locke's philosophy of education based on the analysis of his educational advice addressed to the parents in his work *Some Thoughts Concerning Education*. The second goal of this thesis is to reconstruct the connection between his philosophy of education and his

epistemology, political philosophy, and the spirit of the age of enlightenment. The principles of Locke's philosophy of education aim to educate a gentleman – an entrepreneurial and independent individual of a higher social class capable of rational judgment. An important aspect of Locke's theory of education is the moral integrity of the person and, according to Locke, that lies in one's ability of self-control over their emotions and urges. The connection between his philosophy of education and his epistemology is visible in his claims that a child should learn from experience, but at the same time must be able to see the intention behind a decision or action made by its parent or educator, as is in the spirit of the age of enlightenment. Locke's philosophy of education is compatible to his political philosophy, as well. Opposing traditional educational ideals of community and transcendental purposes, Locke insists on private and individualistic education of a person who then has the ability to rationally judge any threats to freedom, including illegitimate attempts to seize political power. Locke's philosophy of education and political philosophy are even compatible in aspects which are unacceptable in today's discourse – an elitist approach which excludes women and socially underprivileged classes from education and politics.

Key words: philosophy of education, John Locke, educational methods, freedom, reason, parental responsibility

Uvod

John Locke, jedan od najznačajnijih filozofa sedamnaestog stoljeća, uz sustavno utemeljenje empirijske spoznajne teorije te postavljanja temelja liberalne filozofije politike, dao je, iako često nedovoljno istaknuto, velik doprinos i filozofiji odgoja objavivši djelo *Neke misli o odgoju*. Lockeov epistemološki i filozofsko-politički nazor, kao i poznavanje medicine, nedvojbeno je utjecao na njegovo razumijevanje odgoja, odgajanika te odgajatelja što je, naposljetku, rezultiralo razlikovanju Lockeovih odgojnih promišljanja od drugih filozofa, a što ćemo pokušati prikazati u ovom diplomskom radu. No, važniji zadatak ovoga rada bit će istražiti novine koje donosi Locke u teoriji odgoja, a zbog čega mnogi Lockeovo djelo smatraju prekretnicom u filozofiji odgoja. Procijenit ćemo zbog kojih načela i principa Locke unaprjeđuje filozofiju odgoja, a zbog kojih elemenata ipak ostaje unutar granica razmišljanja svog vremena.

Za bolje razumijevanje Lockeove teorije odgoja, u radu ćemo se najprije osvrnuti na filozofiju odgoja i definiranje samog pojma odgoja. Kratkim povijesnim pregledom razvoja odgojne misli u nekih od glavnih filozofa koji su prethodili Johnu Locke, moći će se uvidjeti jesu li, i na koji način, utjecali na Lockeovo poimanje odgoja odnosno moći će se utvrditi sličnosti i razlike njihovih odgojnih misli s Lockeovim. Nadalje, detaljnom analizom djela *Neke misli o odgoju* pokušat ćemo prikazati Lockeovo shvaćanje odgoja te istaknuti i obrazložiti odgojne metode koje, prema Lockeovom mišljenju, vode na put ozbiljenja kreposnog i razboritog čovjeka te objasniti zašto ih je važno usaditi u dijete već od rana djetinjstva. Na konkretnim savjetima i primjerima iz Lockeova djela, uvidjeti ćemo kako postići naviku, uskraćivanje, samokontrolu u moralnom, kao i u tjelesnom aspektu odgoja. Također, prikazati ćemo kakvom bi odnosu s djetetom trebao težiti svaki roditelj i čega se točno dotiče roditeljska moć, što podrazumijeva roditeljsko pravo odlučivanja te koje su obaveze roditelja prema djetetu. Brojnim argumentima Locke nastoji pokazati zašto je privatni odgoj bolji od javnog. Takvu tezu nastojat ćemo analizirati i kritički vrednovati. Nadalje, proučit ćemo kakvu važnost i ulogu Locke pridaje igri, vjeri, obrazovanju, zanatu i putovanju u odgoju i formiranju mladića u pravoga gentlemana. Što uopće podrazumijeva pojam gentlemana kao ideala kojemu se teži u odgoju odnosno koji su krajnji ciljevi odgoja prema Locke, također su pitanja na koja ćemo pokušati odgovoriti u ovom diplomskom radu kako bismo naposljetku mogli obrazložiti i kritički prosuditi temeljna načela i vrednote Lockeove teorije odgoja. Zaključno ćemo nastojati pokazati da svi Lockeovi odgojni savjeti i principi, sukladni i njegovoj empirističkoj spoznajnoj

teoriji, vode k afirmaciji ideje individualne slobode, a što je u središtu i njegove liberalne filozofije politike.

1. Filozofija odgoja

1.1. Odgoj

Od davnina se mnogi filozofi bave temeljnim pitanjima i elementima ljudske egzistencije. Jedan od takvih neizostavnih segmenata ljudskog života sa zaista ključnom ulogom je i odgoj. Pod pojmom odgoja podrazumijevam ne samo razvoj ljudskih vrijednosnih i moralnih sposobnosti, a što se u hrvatskom jeziku uobičajeno određuje riječju odgoj u užem značenju, nego i razvijanje ljudskih spoznajnih, djelatnih i socijalnih kompetencija koje se uobičajeno određuju riječju obrazovanje. Takav širi pojam odgoja, koji u sebi uključuje i obrazovanje, jest upravo ono što kao slobodna i refleksivna kolektivna djelatnost razlikuje čovjeka od drugih živih bića. Odgoj osposobljava čovjeka za vođenje kulturnog života kako bi se uzdignuo nad pukom prirodnom razinom i postao kulturnim – stvaralačkim i samostvaralačkim bićem. Rečeno riječima M. Polića, “odgoj s tog stanovišta misli se upravo kao formativna djelatnost čiji je zadatak oblikovanje čovjeka radi njegova skladnog uklapanja u društvenu stvarnost.”¹ Pri tome, zadaće odgoja nisu tek socijalizacijske – jer kao što društvena stvarnost oblikuje čovjeka, tako i čovjek kao pojedinac ili skupina ljudi preobražavaju društvenu stvarnost.

Odgoj je vrlo kompleksan i višeznačan pojam kojim se bave mnogi stručnjaci iz različitih područja stoga i ne čudi činjenica da nema jedinstvene definicije odgoja. Iako će pedagozi, psiholozi, filozofi i drugi stručnjaci definirati odgoj s obzirom na svoju domenu istraživanja, načelno se odgoj shvaća kao proces razvoja čovjekovih moći u kojem čovjek razvija svoje intelektualne sposobnosti i formira karakter. Odgoj nema konačne točke, to je neprekidan, cjeloživotni proces kojim čovjek razvija svoje fizičke, moralne i intelektualne moći, proces kojim čovjek postaje čovjekom. Odgojem se stječu znanja, iskustva, vještine potrebne kako bi čovjek postao autonomna osoba sposobna donositi vlastite odluke, sposobna prilagoditi se okolini i društvu. Ljudskost čovjeka, kako Polić kaže, utemeljena je u odgoju jer se upravo odgojem čovjek oblikuje i razvija u svojim ljudskim odlikama. Nužan je uvjet ljudske egzistencije jer bez odgoja čovjek zapravo ne bi mogao opstati i funkcionirati kao ljudsko biće. Kroz odgoj čovjek stječe sposobnosti kako prenositelja, tako i stvaratelja kulture što je iznimno važno jer ljudski život je kulturni život pa se odgoj može shvatiti i kao kultivacija.² Kultivacijom se čovjek njeguje i oplemenjuje, formira se njegov karakter, njegova osobnost.

¹ Milan Polić, *K filozofiji odgoja*, Znamen & Institut za pedagogijska istraživanja, Zagreb, 1993., str. 20.

² Isto, str. 15.

Filozofski pristup odgoju često podrazumijeva ne samo propitivanje načina na koji pojedinac postaje boljim čovjekom, nego i propitivanje prijeko potrebnih reformi kojima društvo kao cjelina postaje moralno boljim i odgovornijim. Odgoj je taj koji mijenja pojedinca, ustanovljava nove forme osobnih i socijalnih praksi te na taj način čini društvo boljim. Dakle, odgoj djeluje na individualnoj razini, ali i na društvenoj. On se odvija planski, s nakanom. Ima točno osmišljene ciljeve i načine kako doći do tih ciljeva. No, tu se postavlja pitanje, tko bi trebao određivati ciljeve i metode odgoja? Politički autoritet, promotreno na razini fakticiteta, nedvojbeno ima presudnu ulogu u tome kakav će odgoj biti s obzirom na to kakvog građanina želi, a svoje potencijalno manipulativne nakane lako može vršiti putem formalnih odgojnih ustanova. Institucionalni odgoj stoga često podliježe državnoj manipulaciji kojom se želi odgojiti pojedinac u skladu sa političkim, privrednim i ideološkim interesima države. Time se zapostavljaju inherentni ciljevi odgoja koji prije svega počivaju na zadovoljenju razvojnih potreba odgojenika.

1.2. Filozofija odgoja kao filozofska disciplina

Neosporno je da se o odgoju raspravlja sa zaista mnogo aspekata i različitih znanstvenih disciplina, naglašavajući brojne važnosti i uloge odgoja. Međutim, disciplina koja propituje samu bit odgoja jest filozofija odgoja i kao takva neizostavan je dio svakog istraživanja o odgoju.³ Filozofija odgoja razmatra određenje odgoja (što je uopće odgoj, kako ga se definira, a kako bi ga trebalo shvatiti), razmatra odgojne procese naglašavajući uloge i odnose glavnih aktera odgoja - odgajnika, odgajatelja i vlasti, tumači o smislu i svrhama odgoja te promišlja kako bi se trebalo odgajati čovjeka s obzirom na njegove sposobnosti / mogućnosti, odnosno promišlja o načinima kako se odgaja i/ili kako bi se trebalo odgajati. Naravno, filozofija odgoja daje i povijesnu dimenziju razvoja odgojne misli u filozofa. No isto tako, kao što Polić ističe, važan je zadatak filozofije kritički promišljati o svakoj znanosti pa tako i filozofija odgoja mora „svaku znanost o odgoju dovesti u pitanje.“⁴ Pritom se ne misli na puko negiranje neke znanosti ili znanja već na razmatranje njezinih pretpostavki i implikacija. Posebice se ističe filozofska kritika pedagogije, budući da je pedagogija kao opća znanost o odgoju pozitivistički otklonila filozofska vrijednosna i normativna propitivanja. Sama filozofija odgoja često se povezuje s pedagogijom, budući da obje uzimaju odgoj kao glavni predmet razmatranja, no valja imati na

³ Aleksandra Golubović, „Filozofija odgoja“, *Riječki teološki časopis*, god. 18, (br. 2), 2010., str. 613.

⁴ M. Polić, *K filozofiji odgoja*, str. 13.

umu da su to dva različita područja sa različitim pristupima istom predmetu - odgoju.⁵ Temeljna razlika u pristupu je u tome što pedagogija, prema uzusima znanosti, smjera utvrđivanju i učinkovitom funkcioniranju postojećih odgojnih praksi, dok filozofija odgoja upućena na bit fenomena odgoja smjera ka kritičkom propitivanju nedostataka postojećih praksi i iznalaženju alternativnih načela, modela i ciljeva odgoja i obrazovanja.

Filozofija odgoja pokriva velik spektar problema, pojmova, metoda, načina odgoja stoga nema jednoznačnu definiciju. U skladu s time, svaki autor drugačije određuje filozofiju odgoja oslanjajući se na neki njezin aspekt:

„U filozofiji odgoja govorimo, dakle, o dvije vrste dispozicija, tj. sposobnosti koje kod čovjeka treba razviti i usavršiti, a to su urođene i stečene. Filozofija odgoja bavi se ovom drugom vrstom, odnosno, mogućnošću formiranja određenih karakternih crta. U tom smislu aktivnost i proces odgoja odnosi se na stjecanje onih sposobnosti ili karakternih crta koje su poželjne za odgajnika (bilo da ih pokušava usavršiti roditelj, profesor ili sam odgajnik). Filozofija odgoja bavi se krepostima, odnosno vrlinama (izvrsnostima) o kojima su govorili već Platon i Aristotel. Ona označava prijenos ili stjecanje vrlina pomoću korištenja različitih tehnika, kao npr. instrukcije, treniranja, studiranja, vježbanja, vođenja, discipline itd.“⁶

Randall Curren posebno ističe da je filozofija odgoja praktička i normativna filozofska disciplina. Praktička, prije svega zato što se bavi temama ljudskog djelovanja poput autonomije, jednakosti, pravednosti, slobode, odgovornosti i sličnog u odgojno-obrazovnoj tematici. Normativna pak zato što razmatra „normativno bitne značajke razvoja u domeni odgoja i obrazovanja“, odnosno razmatra vrijednosne i načelne prednosti ili nedostatke određenih prijedloga, teorija, praktičnih djelatnosti vezanih uz odgoj i obrazovanje.⁷ Također, Curren filozofiju odgoja određuje i kao filozofsku disciplinu koja pomaže etici i filozofiji politike budući da se uvelike bavi problemima unutar njihovih domena. Filozofija odgoja se zapravo, u svojim počecima, pojavljivala samo u okviru političkih ili moralnih tema, a o odgoju, kao samostalnoj temi, raspravljalo se kasnije i to u znatno manjem opsegu od ostalih filozofskih tema. Shodno tome, kao rezultat filozofskog razmatranja usmjerenog u potpunosti na odgoj, filozofija odgoja smatra se jednom od najmlađih disciplina filozofije.

⁵ Isto, str. 14.

⁶ A. Golubović, „Filozofija odgoja“, str. 614.

⁷ Randall Curren, *A Companion to the Philosophy of Education*, Blackwell Publishing, 2003., str. 1.

Kao što je već rečeno, u ovom ćemo se radu baviti filozofijom odgoja Johna Lockeja, ponajviše se oslanjajući na njegovo djelo *Some Thoughts Concerning Education*. Stoga bi valjalo spomenuti da je uobičajeni hrvatski prijevod engleske riječi „education“ u pravilu „obrazovanje“, ali da engleska riječ u svojem značenju najčešće obuhvaća ne samo obrazovanje nego i odgoj. Utoliko, kao što je već istaknuto, pod pojmom odgoj podrazumijevam njegovo široko značenje koje obuhvaća i obrazovne kompetencije. Uostalom, odgoj i obrazovanje usko su povezani pojmovi koji se nadopunjuju i bez kojih se odgojni proces ne može prikazati u svojoj cjelini. U skladu s time, u radu ću koristiti termin „odgoj“, no pritom podrazumijevam odgoj i na obrazovanje.⁸

1.3. Kratki povijesni prikaz

Da je odgoj neizostavna komponenta ljudskoga života svjedoči činjenica da su ljudi već u antičko doba, potaknuti ondašnjim društvenim i političkim prilikama, pridavali odgoju, obrazovanju i stjecanju znanja veliku vrijednost. Među prva organizirana javna učilišta u antičkom svijetu ubrajaju se sofistčke retoričke i filozofske škole. Sofisti su nudili znanje kojim se mogao steći određeni ugled, a ponajviše vještina argumentiranja. U to je vrijeme sposobnost dobrog argumentiranja bila visoko cijenjena, pa je za sudjelovanje u javnom životu zajednice bilo važno znati precizno, konzistentno i uvjerljivo iznositi svoje misli. Ta je potreba javnog života sofiste dovela u prvi plan. Uvelike su utjecali na mladiće obučavajući ih za uspješno političko djelovanje u kojemu se isticala vještina argumentiranja te govornička vještina. Preciznije rečeno, zadaća sofista bila je prenošenje znanja, a svoje su poduke, s vremenom, počeli i naplaćivati. Na taj način odgoj prvi put postaje profesija, a čime postaje i predmetom filozofskog promišljanja. Također, pozitivna strana sofistčkog djelovanja, kao što ističe Polić, je ta što su sofisti „omogućili da se djelovanje svih bitnih činilaca u odgoju učini vidljivim i dostupnim kritičkom propitivanju. Konačno oni su ti koji su čovjeka doveli u središte filozofskog interesa. Ako je naime čovjek mjera svih stvari kao što je to rekao Protagora, onda i mjera odgoja mora biti čovjek.“⁹ Djelujući izvan državnog obrazovanja, sofisti su ljudima ponudili slobodu u odgoju, odnosno ponudili su im slobodan odgoj, a ne onaj kojeg im je država nametala. Borili su se protiv manipulacije vlasti u odgoju. Međutim, analitičko, razumsko znanje koje su nudili sofisti je instrumentalno i kao takvo se ne bavi pitanjima smisla i svrhe

⁸ Vidi više u: Josip Marinković, *Utemeljenost odgoja u filozofiji*, Zagreb, Školska knjiga, 1991.; M. Polić, *K filozofiji odgoja*

⁹ M. Polić, *K filozofiji odgoja*, str. 29.

ljudske egzistencije.¹⁰ Takvim pitanjima bavio se Sokrat, suvremenik sofista koji je također šetao ulicama i trgovima Atene i razgovarao s ljudima. Sokrat smatra da svaki čovjek već posjeduje znanje, samo ga mora razvijati i osvijestiti. Sokrat poriče da je učitelj, te njeguje praksu poučavanja bez učitelja jer tvrdi da samo pomaže sugovorniku otkriti znanje koje je već u njemu. Svrha spoznaje ili bavljenja filozofijom jest da čovjek postane boljim negoli je bio. Smatrao je da je znanje krepost - tko zna što je dobro, dobro će i činiti. Onaj koji se prepušta porocima, djeluje iz neznanja. Za Sokrata, filozofija je odgojna djelatnost, vezana uz vrijednosti i vrednote čovjeka. Sokratov odgoj je pounutrašnjen, usmjeren na dobrotu i postizanje moralnih vrijednosti, za razliku od sofističkog koji je izvanjski i teži ekonomskim koristima. „No za razliku od sofista, Sokrat se odgojem ne samo bavio već ga je i promišljao. On je otvorio pitanja o svrsi, sadržaju i načinu odgoja koji će se mnogo oštrije postaviti kod Platona, pokazujući sve proturječnosti i opasnosti odgovora koje su se kod Sokrata mogle tek naslutiti.“¹¹

Sokrat je dakle, promišljao o odgoju kao metodi razvoja primjerenih karakternih osobina čovjeka. Platon pak, s druge strane, o odgoju promišlja ne samo kao načinu dobrog ustroja ljudske duše, nego i kao načinom poboljšanja države. Naime, Platon, opisujući idealnu državu u svom poznatom djelu *Politeia*, određuje točno što se mora, i na koji način, učiti u pojedinoj fazi odgoja te određuje one sadržaje koje treba izbjegavati (ili u potpunosti ukloniti) u odgoju jer su štetne za djecu i mlade. Na taj način određuje odgoj, ne samo u svrhu odgajanja čovjeka kao pojedinca, već kao sredstvo formiranja idealnog građanina kako bi se, naposljetku, mogla ostvariti idealna država. To je bio i cilj Platonove teorije.¹² Platonova koncepcija odgoja nastoji ostvariti vrednotu pravednosti u zajednici i to tako što će svakog čovjeka postaviti na mjesto koje mu prema njegovim sposobnostima i tome odgovarajućim krepostima njegove duše pripada. Za razliku od Platona koji odgojem želi transformaciju zajednice i kojemu odgoj služi prvenstveno za boljitak države, njegov učenik Aristotel smatra da je „najvažniji zadatak države odgoj građana za život u vrlini“¹³ jer i država sama postoji radi sretnog i dobrog života svakog od njezina građanina. Odgoj treba biti jednak i dostupan svim građanima što znači javni i opći odgoj. Aristotelov odgoj se često naziva odgojem za vrline. Takav odgoj razmatra unutar svoje etičke teorije izložene u djelu *Nikomahova etika*. Aristotel, s obzirom na njegovu teoriju o razumnom i voljnom dijelu duše, navodi teorijske i praktične vrline čovjeka te objašnjava načine, metode njihova razvijanja i usavršavanja. Osoba treba razvijati razboritost da bi bila

¹⁰ Isto, str. 33.

¹¹ Isto, str. 41.

¹² Isto, str. 46-47.

¹³ Isto, str. 60.

sposobna ispravno prosuđivati o svemu. To je put ostvarenja pojedinca kao dobro odgojene, obrazovne, a time i slobodne osobe. Takva je osoba slobodna jer ne ovisi o prosudbi drugoga, a usto nije podložna unutarnjem ropstvu ili vladavini strasti. Takvim pristupom Aristotel izdvaja intelektualnu i moralnu dimenziju čovjeka što će se kasnije pojaviti kao razlikovanje intelektualnog i moralnog odgoja, odnosno odgoj usmjeren prema intelektualnom naspram odgoja usmjerenog prema moralnom razvoju. Takva ravnoteža intelektualnog i voljnog oplemenjivanja nastoji se zadržati i modernom te suvremenom obrazovanju u vidu razvoja kognitivnih i emocionalnih sposobnosti.¹⁴

Nakon antičkog razvoja različitih odgojnih teorija problematika odgoja u razdoblju humanizma ponovno postaje prvorazredni filozofski problem. Filozofija poznatog humanista Thomasa Morusa, kao i mnogih drugih filozofa, uvelike slijedi Platonovu nakanu traženja idealnog društvenog i državnog uređenja. To se, dakako, nastoji ostvariti usađivanjem odgovarajućeg morala i to putem odgoja. U Morusovoj koncepciji, odgojem se usađuju javne vrline koje služe otklanjanju antagonizama i harmonizaciji društva shodno nacrtu njegove *Utopije*. Nastoji se izgraditi društvo dobrih javnih navika vrlina te mladeži koja se zna oduprijeti raznim porocima. Odgoj je u Morusovoj zamisli prvenstveno podređen stabilnosti i miru zajednice te utoliko zapostavlja problematiku individualne dimenzije odgoja. Svoju ideju savršene države izložio je i Tommaso Campanella 1623. godine kada objavljuje djelo *Grad Sunca*. Njegova težnja za idealizacijom i savršenošću može se već uvidjeti u postavi samog grada nalik Sunčevu sustavu jer ono nebesko je savršeno, a ta se savršenost nastoji prenijeti i na sam odgoj. Slijedeći Platonov tok misli, Campanella smatra da bi se za odgoj te materijalnu i simboličku reprodukciju društva, trebala brinuti država. Iako o odgoju Campanella piše detaljnije nego što to čini Morus, za oba filozofa je karakteristično izravno podvrgavanje odgoja političkim ciljevima. Drugim riječima, javna pitanja stabilnosti i sreće zajednice odnose potpuno prevagu pred pitanjima razvoja osobe kao pojedinca. U sedamnaestom stoljeću, velik odjek i važnost po pitanju teme odgoja imalo je djelo Johna Lockeja *Neke misli o odgoju* koje shodno duhu vremena premješta odgojne ideale s pitanja dobro uređene zajednice na pitanje dobro odgojenog čovjeka kao pojedinca.

¹⁴ A. Golubović, „Filozofija odgoja“, str. 616.

2. Život i djelo Johna Locke

John Locke, jedan od najutjecajnijih britanskih filozofa, smatran „ocem“ teorije spoznaje te utemeljiteljem liberalizma. Rođen je 29. kolovoza 1632. godine u skromnoj, obrtničkoj obitelji u Wringtonu, Engleskoj. Pomoću očevih poznanstva, Locke odlazi na studij u rojalističkoj Westminster School u Londonu te školovanje nastavlja na prestižnom Christ Church Sveučilištu u Oxfordu.¹⁵ Tijekom Lockeova školovanja važnost polako dobiva i nova eksperimentalna filozofija koja se ne oslanja toliko na učenje iz knjiga, kao što je to slučaj sa tradicionalnim skolastičkim, aristotelovskim načinom učenja koje je dominiralo na studiju, koliko na proučavanje prirode. To će se pokazati utjecajnim, uz poznanstvo Newtona i njegove teorije, na Lockeovo cjelokupno filozofsko promišljanje, uključivši i samu odgojnu teoriju, a posebice onda kada pokušava dokazati neadekvatnosti aristotelizma i skolastičke filozofije, ali i, u nekoj mjeri, kartezijanske filozofije.¹⁶ Na sveučilištu kratko vrijeme predaje grčki jezik, retoriku te naposljetku i moralnu filozofiju. Kako bi ostao nezavisan od crkve, budući da je većina stipendija zahtijevala titulu svećenika te zadržao stalno mjesto na sveučilištu, uzima stipendiju iz područja medicine pa se Lockeov interes preusmjerava, uz medicinu, na prirodne znanosti – bavi se farmakologijom, anatomijom, botanikom i fiziologijom.¹⁷ Uz Roberta Boyla koji mu je mentorirao na području prirodnih znanosti, Locke je surađivao i s D. Thomasom. Na Oxfordu su radili zajedno u laboratoriju kojeg je, jednom prilikom, posjetio i Lord Ashley, jedan od tadašnjih najbogatijih građana Engleske. Taj susret će drastično promijeniti Lockeov život.¹⁸ Naime, nakon upoznavanja Locke, Lord Ashley nudi Locke u mjesto svog osobnog liječnika i tajnika, što 1667. godine Locke i čini. Upravo je prijateljstvo s Lordom Ashleyjem, kao i ondašnje političke okolnosti u kojima se Locke nalazio, uvelike utjecalo na Lockeovo stvaralaštvo te filozofsko promišljanje narednih godina.

Naime, John Locke djeluje u vremenu vladavine Stuarta, vremenu obilježenom političkim borbama katolika i protestanata, vremenu spora oko božanskog prava kralja i političke moći parlamenta. Također, to je vrijeme kada se sve više javlja vjerski pluralizam, a s time i religijski sukobi, kada se sve više dovodi u pitanje prednost crkvene nad svjetovnom vlašću. U takvim prijeporima, fundamentalnu ulogu imala je pozicija Lockeova zaštitnika Anthony Ashley

¹⁵ Raul Raunić, *Filozofija politike Johna Locke*, Politička kultura, Zagreb, 2009., str. 26.

¹⁶ William Uzgalis, "John Locke", <https://plato.stanford.edu/archives/spr2020/entries/locke/> (pristup: 10. 11. 2021.)

¹⁷ Isto

¹⁸ „Locke, John“ U: Hrvatska enciklopedija, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=19631>, (pristup: 6. 12. 2021.)

Coopera (tada već Prvi Lord Ashley), koji 1672. godine postaje Prvim grofom Shaftesburijskim i Lordom Kancelarom. Lord Ashley, rečeno riječima R. Raunića, „vodeći zagovornik vjerske tolerancije“, 1675. postaje predvodnik wigovske oporbe prema kralju Charlesu II.¹⁹ Wigovci su se zalagali za ograničenje kraljeve vlasti i za vladavinu parlamenta, a borili su se i protiv prava kralja za određivanje svog nasljednika izvan protestantske loze. Locke prihvaća politička mišljenja wigovaca što se uvelike može vidjeti u njegovim djelima. Štoviše, njegovo djelo *Dvije rasprave o vlasti* jedno je od tri najvažnija wigovska protuvladina spisa,²⁰ djelo u kojem, između ostalog, nastoji osporiti Filmerovu teoriju o božanskom pravu monarha, teoriju na koju su se pozivali rojalisti pokušavajući opravdati pravo kralja za biranje svog nasljednika, božansko pravo kralja i apsolutizam.

Locke je, uz funkciju osobnog liječnika Lorda Ashleya, njegova savjetnika i tajnika, vršio i funkciju tajnika u Vijeću za trgovine i plantaže te bio član Kraljevskog društva provodeći medicinska istraživanja. No, dolaskom torijevaca na vlast lord Ashley bježi u Amsterdam gdje 1683. i umire. Locke tako ostaje bez svog zaštitnika, odlazi u egzil, a u Englesku se vraća tek 1689. godine na mjesto odgajatelja sina sir Francisa i lady Masham.²¹ U progonstvu je Locke i dalje pisao i stvarao.

Godine 1667. je napisao *Ogled o toleranciji*, a nekoliko godina kasnije, točnije 1685., problematiku tolerancije obogaćuje i osnažuje anonimno objavljujući djelo *Pismo o toleranciji*. Tim djelom Locke postaje jedan od prvih zagovornika vjerske tolerancije, nastoji omogućiti suživot ljudi različitih uvjerenja u državi te, itekako važno, razdvaja funkcije političke vlasti i Crkve, a pojedincu daje pravo na individualnu autonomiju. Anonimno objavljuje i djelo *Dvije rasprave o vlasti* 1690. godine, djelo fundamentalne važnosti za Lockeovu filozofiju politike. Naime, Locke u tom djelu utemeljuje liberalnu političku doktrinu. Preciznije rečeno, Locke zauzima protoliberalni politički stav koji se temelji na slobodi, očuvanju privatnog vlasništva i jednakosti, a riječ je o „protoliberalizmu“ utoliko što ne priznaje puni politički subjektivitet ženama i jer vlasnički nepotvrđenim pojedincima također odriče politički subjektivitet.²² Lockeovo djelo je započelo kao oporba apsolutističkoj monarhiji, a dovelo je do nove paradigme filozofsko političkog razumijevanja zajedničkog života. Locke nastoji pružiti moralno opravdanje ili legitimaciju samo onoj državi koja jamči život, slobodu i vlasništvo. Državi u kojoj se pojedinci očituju kao individualni subjekti, načelno jednaki nositelji prirodnih

¹⁹ Raul Raunić, *Filozofija politike Johna Lockea*, str. 23-29.

²⁰ Isto, str. 27.

²¹ J. L. Axtell, *The Educational Writings of John Locke*, Cambridge University Press, Cambridge, 1968., str. 48.

²² Raul Raunić, *Filozofija politike Johna Lockea*, str. 60-66., 205-210.

prava i potencijalno jednakih političkih prava čime Locke stvara put liberalnoj ideji jednakih šansi i političkih jednakosti, koje se zasnivaju na različitim individualnim izborima pojedinca pri moralnom i socijalnom potvrđivanju u vlasništvu.²³ U prirodnoj slobodi i jednakosti ljudi iskazuje središnju liberalnu vrijednost, a put liberalizmu otvara se konceptom ograničene vlasti. Takav Lockeov politički stav umnogome se odražava i na njegovu odgojnu teoriju, budući da nastoji odgojiti građanina za privatni, društveni i javni život sukladno načelima legitimne političke zajednice.

Poput djela *Dvije rasprave o vlasti* koje je temeljno djelo liberalne filozofije politike, *Ogled o ljudskom razumu*, kojeg objavljuje 1690. godine, smatra se temeljnim djelom empirijske spoznajne teorije. U djelu nastoji odrediti granice ljudskog razuma, istražuje izvor i prirodu ljudskog znanja. Zanimljivo je da Locke smatra kako je čovjek od rođenja *tabula rasa* i da znanje dobiva iz iskustva. Iako se u nekim stavkama može smatrati protivnikom racionalizma, Locke zapravo daje veliku važnost razumu, smatra da nam on mora biti sudac i vodič u svemu, a što će se moći uočiti i u njegovoj teoriji odgoja.²⁴ Štoviše, Locke ostavlja veliki trag i na području filozofije odgoja objavivši djelo *Neke misli o odgoju* 1693. Djelo također isprva objavljuje anonimno, a tek u trećem izdanju potvrđuje svoje autorstvo. Locke je u tom djelu nastojao brojnim savjetima prikazati put odgoja mladog gentlemana. Budući da su Lockeove misli o odgoju središnja točka ovog diplomskog rada, o njima ću više govoriti u nastavku rada.

²³ Isto, str. 210-211.

²⁴ W. Uzgalis, "John Locke"

3. *Neke misli o odgoju*

Sedamnaesto stoljeće, vrijeme Lockeova djelovanja, obilježeno je brojnim društvenim promjenama. Standardi društva dovode se u pitanje, mijenjaju se ili u potpunosti ruše. Budući da je obrazovanje usko povezano sa samim društvom, obrazovni sustav je također zahtijevao promjene - uvođenje drugačijih metoda i institucija koje bi zadovoljile nove potrebe društva, odnosno koje bi u djeteta razvijale kompetencije pogodnije za osamostaljivanje u novonastalim društvenim uvjetima.²⁵ Stoga su mnoga, ondašnje napisana djela ukazivala na nedostatke postojećeg obrazovnog sustava, uključujući i Lockeove *Misli*. No Locke nije napisao djelo s ciljem kritiziranja tadašnjeg stanja obrazovanja, već je njegovo djelo nastalo iz privatnih pisama koje je slao Edwardu Clarkeu. Naime, Clarke je bio Lockeov dugogodišnji prijatelj kojemu je Locke davao brojne savjete za odgoj njegova osmogodišnjeg sina i upravo su pisma Lockeovih odgojnih savjeta bila temelj kasnije napisane knjige. Upravo se Edwardu Clarkeu Locke obraća na početku knjige, a naglašava kako mu nije bila namjera sa javnosti podijeliti svoja promišljanja o odgoju, ali ih je podijelio na nagovor ostalih. Prvo pismo bilo je napisano 1684. godine, nakon čega se nizala serija pisama u kojima se Locke dotiče raznih aspekata odgoja u skladu sa djetetovim odrastanjem. Primjerice, kada su Clarkeovi unajmili privatnog učitelja za svog sina, Locke se usredotočio na tematiku odgajatelja i pružio u vezi s time mnogo korisnih savjeta.²⁶

Tako su pisma između dvoje prijatelja obrađena i preoblikovana u knjigu. Već je na samom početku javnost dobro prihvatila Lockeova odgojna promišljanja te je stoga knjiga vrlo brzo postala popularna. Svoju popularnost Locke stječe zahvaljujući inovativnim i neformalnim metodama odgoja koje su odudarale od uobičajenih tog vremena, ali i činjenici da je Locke svojim, prethodno napisanim djelom *Ogled o ljudskom razumu* stekao naklonost mnogih. Knjiga vrlo brzo biva objavljena na francuskom, njemačkom, talijanskom, švedskom i nizozemskom jeziku.²⁷ U Hrvatskoj je, i to kao prvo Lockeovo djelo, objavljeno i prevedeno 1890. godine u Senju.

²⁵ James Axtell, *The Educational Writings of John Locke*, str. 9.

²⁶ Isto, str. 10-17.

²⁷ Isto, str. 17.

3.1. Lockeovo iskustvo kao odgajatelja

Lockeove ideje o odgoju ponikle su iz njegova dugogodišnjeg iskustva kao odgajatelja. Kao prvo takvo iskustvo, ističe se ono na Christ Church koledžu gdje je radio kao predavač, a jedna od dužnosti mu je bila i briga o intelektualnim potrebama skupine djece od trinaest do osamnaest godina. Svakom se učeniku prilagodio s obzirom na njegove individualne afinitete. Primjerice, učenik koji je pokazivao interes za povijest, trebao je pročitati knjige koje imaju veći naglasak na samu povijest, a manji na filozofiji.²⁸ Takav individualni pristup djetetu Locke promiče i u *Mislina* naglašavajući važnost prepoznavanja sklonosti djeteta.

Odgojnu praksu Locke nastavlja i kod lorda Ashleya koji mu povjerava tjelesni i intelektualni odgoj svoga sina. Nakon što ga je Locke savjetovao u izboru bračne družice, nastavlja odgajati i njegovo sedmero djece.²⁹ Kasnije je, na poziv Shaftesburyja i njegova prijatelja Banksa, otišao u Francusku gdje je brinuo o Banksovom sinu Calebu. Iako mentorstvo nije trajalo izrazito dugo, Locke je Calebu zasigurno uspio prenijeti određene principe i manire. Vrativši se u Englesku, odgajao je i sina sir Francisa i lady Masham.³⁰ Locke je kroz svoju odgojnu praksu stekao zaista bogato iskustvo što mu je omogućilo širi uvid u sam odgoj te veće razumijevanje potreba djeteta. Osim što je bio nastavnik, pedijatar, privatni tutor, Locke je bio i savjetnik. Mnogi su, poput Edwarda Clarkea, unuka lorda Shaftesburyja te Lockeovi prijatelji i poznanici, tražili Lockeova brojne odgojne savjete čime je još više obogatio svoje praktično iskustvo u odgoju. Njihove riječi zahvale, pozitivni komentari, promicanje te podržavanje Lockeova u njegovim karakterističnim načinom privatnog odgoja mladog gentlemana uvelike su doprinijeli objavljivanju djela *Neke misli o odgoju* kako bi Lockeovi odgojni savjeti mogli pomoći i drugima.

Uz bogatu odgajateljsku praksu, na Lockeova odgojna promišljanja utjecala je i literatura koju je čitao – od klasika kao što su Seneka i Horacije do literature o odgojnim metodama drugih zemalja, a posebice Francuske. No, ono po čemu se Locke razlikuje od ostalih tadašnjih autora jest svestrano razumijevanje djeteta i njegova odrastanja i to kako s medicinske strane, tako i obuhvatnije filozofske strane što mu pomaže u stvaranju šire slike o čovjeku. Locke je mnogo vremena posvetio istraživanju izvora, granica, dosega ljudskog razuma i upravo mu empiristička perspektiva čovjeka, kao i medicinska, omogućuje dublje razumijevanje potreba i sposobnosti samog djeteta. Locke uviđa da je odgoj potreban za dobar razvoj djece i da ga se

²⁸ Isto, str. 38-39.

²⁹ Isto, str. 45.

³⁰ Isto, str. 47-48.

ne smije zanemariti za razliku od srednjovjekovnih i renesansnih shvaćanja. Tada se dijete smatralo manjom verzijom odraslog čovjeka, koja se druži s odraslima, govori i ponaša se kao oni. Odgoju se nije pridavala važnost, djeca su naprosto učila gledajući i oponašajući starije.³¹ U osamnaestom stoljeću mijenja se slika djeteta zahvaljujući autorima poput Lockeja koji su shvatili da, rečeno Axtellovim riječima, naglasak odgoja više nije na pamćenju podataka nego na procesu formiranja karaktera te stvaranju navika tijela i uma. Cilj je razviti djetetove potencijale i pripremiti ga za život. Odgajatelj mora pripremiti djetetove mentalne, moralne i fizičke sposobnosti prilagođavanja svakoj situaciji i to tako da mu kroz odgoj omogućuje veliki raspon iskustava.³² Locke je u *Mislima* isticao da je odgoj djece uvelike bitno pitanje jer budućnost naroda ovisi o tome. Veoma je važno obrazovati krjeposne, korisne i sposobne ljude za različita zvanja. „Pri tom se imamo s osobitom brigom osvrutati na zvanje gentlemana. Jer, ako ljudi tog stajališta dođu jednom svojim uzgojem na pravi put, oni će doskora sve ostalo urediti.“³³

Kao što svjedoči njegov životopis, Locke se kretao u društvu aristokracije, bogatijeg srednjeg staleža Engleske. Stoga je i samo djelo napisano za sinove gentlemana, a sinovi siromašnijih i nižih radnih klasa nisu nikad spomenuti. Međutim, kao što i Axtell naglašava, glavni principi i velik dio onoga što Locke nalaže u odgoju su primjenjivi na svu djecu, bez obzira iz koje društvene klase dolaze.³⁴ Stoga *Neke misli o odgoju* valja načelno shvatiti kao kratku raspravu o obrazovanju svakog čovjeka. Postoji i izričaj javnog obraćanja za opću reformu i obrazovanje u kojemu se Locke obraća široj javnosti, a ne vladajućima. Obraća se roditeljima jer je obrazovanje, prema Lockeovom liberalnoj filozofiji politike i filozofiji odgoja, privatna briga. Zato djelo ima prijateljsku konotaciju gdje Locke nastoji osnovne detalje kućnog, privatnog odgoja učiniti primjerenima, a savjete nenametljivima.³⁵

3.2. Poveznica Lockeove odgojne i filozofsko - političke teorije

Iako Locke ne nudi teoriju obrazovanja u svojoj filozofsko – političkoj teoriji, kao što to čine Platon ili Hobbes, ne može se zanemariti veza Lockeova političkog viđenja države i društva sa odgojnom teorijom koju nudi kao odvojenu – iza leđa vlade i institucija.³⁶ Upravo

³¹ Isto, str. 61-64.

³² Isto, str. 58.

³³ John Locke, *Nekoje misli ob uzgoju*, Tiskom H. Lusteru, Senj, 1890., str. 4.

³⁴ James Axtell, *The Educational Writings of John Locke*, str. 51.

³⁵ Nathan Tarcov, *Locke's education for liberty*, The University of Chicago Press, Chicago, 1984., str. 79.

³⁶ Isto, str. 3.

zato se, potičući kućni odgoj, obraća direktno roditeljima, a ne vlasti jer su roditelji oni, prema Lockeovom mišljenju, u stvarima odgoja, vladajući. Lockeovo zagovaranje privatnog odgoja suglasno je njegovoj liberalnoj filozofiji politike jer ističe vrijednosti individualizma, osobne odgovornosti i nepovjerenja prema političkoj vlasti. Utoliko bi se i njegovi praktični savjeti trebali, barem na neki način, čitati i u kontekstu njegova liberalizma.

Slijedom toga, a da bismo u potpunosti razumjeli karakter *Misli*, valja paralelno promotriti tematiku odgoja i države. Već su Sokrat i Platon uvidjeli da je najbolji odgoj onaj u državi s dobrim zakonima, odnosno da je dobar odgoj ključan kako bi država bila dobra. To je, kao što i Tarcov napominje, kod Lockeja nešto drugačije – Locke, za razliku od antičkih filozofa, ne određuje odgoj kao važnu komponentu dobre države u *Dvije rasprave o vlasti*, niti pak u *Mislima* spominje važnost dobrih zakona u odgoju. Ne zahtijeva prethodnu političku reformu da bi mogao izgraditi gentlemana. Locke, naime, i u svojim filozofsko političkim i odgojnim uvjerenjima, za razliku od klasičnih autora, pretpostavlja jasnu razdvojenost privatne i javne sfere te tome shodno odgojna načela čovjeka i građanina. Međutim, unatoč konceptijskom razdvajanju javne i privatne sfere, Lockeov odgoj gentlemana podupire njegova filozofsko - politička uvjerenja. Preciznije rečeno, iako Locke djela svoje političke i odgojne teorije objavljuje zasebno, bez ikakvih poveznica, zapravo se ne mogu u potpunosti shvatiti jedno bez drugoga.³⁷

Naime Locke, kao zagovornik kontraktualističke teorije, opravdava politički autoritet putem naracije koja obrazlaže da su ljudi racionalnim pristankom odnosno ugovorom prešli iz prirodnog stanja u političko stanje čime dolazi do formiranja vlasti. Međutim, kako bi se očuvala individualna sloboda pojedinca, vlast se ograničava konstitucionalizmom, podjelom vlasti te, ovdje možda i najvažnije, moralnim pravom udruženih pojedinca koji zadržavaju pravo pružanja otpora vladaru ako vladar zlouporabljuje vlast. Da bi pojedinac mogao nadzirati vlast i, prema potrebi, suprotstaviti se državi, prvo valja oblikovati odnosno stvoriti takvog pojedinca, a to može privatni odgoj koji Locke i zagovara. Ta se važna uloga treba povjeriti privatnoj inicijativi jer je shodno Lockeovim filozofsko - političkim i odgojnim uvjerenjima pojedinac, a u slučaju odgoja njegova obitelj, najbolji čuvar njegova fizičkog i psihičkog zdravlja. Pored toga, privatni odgoj, gledajući kroz klasni filter ili ciljanu publiku viših slojeva engleskog društva kojoj se Locke prvenstvo obraća, treba jamčiti neovisnost pojedinaca ili biti brana pred posezanjima vlasti za nametanjem odgojnih ideala. Obitelj nema ultimativnu

³⁷ Isto, str. 1-3.

uništavajuću moć vlade stoga joj se može povjeriti takva zadaća. Prema riječima Nathana Tarcova, da bi politička vlast, stvorena odnosno opravdana individualnim pristankom, bila smisljena, formiranje tog pristanka treba biti povjereno drugim institucijama. Za Lockeja, obitelj je prirodna i sigurna društvena jedinica za tu suštinsko važnu svrhu.³⁸ Isto tako, valja uzeti u obzir da kod pristanka čovjek mora biti slobodan i racionalan. Ako takvih uvjeta nema, suglasnost nije valjana i pristanak se ne može pretpostaviti.³⁹ Dakle, na sklapanje ugovora pristaje racionalno biće vođeno razumom, a upravo se u *Mislina* odgovara na pitanje kako čovjek uopće dobrim odgojem postaje razuman.

3.3. Privatni odgoj naspram javnog

Klasična filozofija politike i filozofija odgoja polazile su od premise prema kojoj i politika i odgoj imaju isti cilj, ili bi barem trebale, a to je izgradnja dobrog čovjeka. No, Locke uviđa da treba odvojiti privatno od javnog, odgoj čovjeka kao privatne osobe od odgoja državljanina kao javne osobe, kako bi se omogućilo stvaranje čovjeka kao slobodnog, neovisnog, zaštićenog i autonomnog. Uz osobnu sigurnost, pojedinac postaje slobodni i samostalni čovjek koji nadzire vlast.⁴⁰ Odgojem stječe sposobnosti kojima može uvidjeti despotske poteze vlasti te im se, na prikladan način, i oduprijeti. Dakle, privatnim odgojem se stvara pojedinac koji se može suprotstaviti državi, kojim država ne može manipulirati i koji dovodi u pitanje vlast i njihove odluke kad za to postoje valjani razlozi. Javne odgojne ustanove u pravilu kontrolira država koja odgoj podređuje vlastitim interesima. No, poslušno ljudsko stvaralaštvo nije moguće jer, kako kaže M. Polić, „stvaralaštvo je čin slobode, a ne podaničke poslušnosti.“⁴¹

Isto tako, Locke se zalaže za kućni, privatni odgoj jer javni odgoj ne jamči pravilnu brigu za duh djeteta. Iako školski odgoj omogućuje djetetu dodir s vanjskim svijetom, a time i druženje sa svojim vršnjacima, što naravno donosi brojne prednosti; sramežljivost i nepoznavanje svijeta, kao mane privatnog odgoja, ipak se mogu kasnije lakše savladati. U školi se naglasak više stavlja na učenje jezika i poznavanje svjetskog znanja negoli na odgoj za krijepost, što je, prema Lockeju, daleko važnije.⁴²

³⁸ Isto, str. 209.

³⁹ Isto, str. 7.

⁴⁰ Isto, str. 3.

⁴¹ M. Polić, *K filozofiji odgoja*, str. 21.

⁴² John Locke, *Nekoje misli ob uzgoju*, str. 69-70.

3.4. Odgovornost roditelja

Prirodna sloboda, kao temelj Lockeove filozofije politike, podrazumijeva da su svi ljudi slobodni i jednaki u prirodnom stanju, a subjektom političke moći postaju tek pristankom. S druge strane, djeca su podvrgnuta roditeljskoj moći rođenjem, jer se tek rođena djeca ne mogu samoodržati te im nedostaje razum. Sa zrelošću djece završava roditeljska vlast. Djeca postaju odrasla tek kad mogu u potpunosti koristiti razum i kao takvi postanu slobodni i jednaki roditeljima. Stoga Locke naglašava da je cilj odgoja razvoj razuma i krijeposti.⁴³ Kroz dobar odgoj djeca stječu navike, razvijaju vrline te postupno i pravilno razvijaju razum, a u *Mislina* Locke nudi savjete kako to ostvariti. Primjerice, Locke kaže da se djeci uvijek treba objasniti razlog iza neke odluke kako bi dijete shvatilo svoje pogreške ili kako bi se, naprosto, vježbalo razboritom promišljanju. Djeca se osjećaju ponosno kada ih tretiramo kao razumna bića, a razum je taj koji omogućuje slobodu i vladanje sobom.

Upravo zato jer djeca nisu slobodna, s obzirom na to da nemaju razvijeni razum koji bi upravljao njihovom voljom, djeca su podložna roditeljskoj vlasti. Roditeljska vlast je prirodna vlast. Dakle, odgojem dijete postaje odraslo, zrelo, razumno, slobodno i stoga je možda čak i najvažnija dužnost roditelja omogućiti djetetu najbolji mogući odgoj. Ono što bi također valjalo naglasiti ovdje, a što Tarcov dobro primjećuje, jest da Locke u *Drugoj raspravi o vlasti* postavlja izazove s kojima se onda suočava u *Mislina*. Kao prvo, mora pokazati kako roditeljski autoritet treba polučiti djetetovu poslušnost. Ta je poslušnost prema roditeljima prijeko potrebna jer dijete nema razumske sposobnosti, a one su temelj za prepoznavanje obveza. Drugo, treba pokazati kako i zbog čega uspostavljena roditeljska vlast završava te, kao treće, kako autoritet može pomoći da se iz ljubavi prema sebi proizvede briga za druge koja čini slobodu praktičnom.⁴⁴ Također, u *Dvije rasprave o vlasti*, Locke uvelike objašnjava razliku roditeljske i političke vlasti. Politička vlast štiti i regulira vlasništvo, dotiče se moći života i smrti za razliku od roditeljske. Roditelji, prema Lockeu, nemaju pravo raspolaganja ili odlučivanja o životu i smrti svojih potomaka. No, kao što i Tarcov upozorava, roditeljska moć se ne dotiče toliko obaveza djece ili prava roditelja, koliko se tiče roditeljskih obveza.⁴⁵ Obaveza roditelja je, prije svega, da pomaže djetetu na putu do zrele dobi. Djecu treba korigirati, a ne njima upravljati. Roditelj treba uočiti koje su djetetove mogućnosti, karakteristike i

⁴³ John Locke, *Nekoje misli ob uzgoju*, str. 75.

⁴⁴ Nathan Tarcov, *Locke's education for liberty*, str. 78.

⁴⁵ Isto, str. 4.

dispozicije te ga odgojem prema njima usmjeravati, a ne djetetu nametati ili grubo mijenjati njegove zamisli o budućnosti.

3.4.1. Odnos roditelja i djece

U stvaranju dobrog i kvalitetnog odnosa sa svojom djecom značajnu ulogu ima otvorena i razborita komunikacija. Kada dijete sazrije i postane sposobno razumjeti, roditelj bi trebao otvoreno govoriti o svojim problemima i poslovima, pitati dijete za savjet i mišljenje. No, valja uvijek imati na umu da mlada osoba nema isto mišljenje kao starija, da ju treba pustiti u svojoj slobodi, a autoritet ostaviti po strani. Na taj način dijete se uzdiže i postaje zrelije, odraslije, a i stječe određeno pouzdanje u svoje roditelje. Isto tako, stvara se veliko prijateljstvo, dijete uviđa ljubav i poštovanje svojih roditelja. Time se stvara sigurno okruženje u kojemu se mladi čovjek neće ustručavati pitati roditelja za pomoć za svoje probleme, odnosno, rečeno Lockeovim riječima; „hoćeš li, da ti otvori svoje srce ter da te za savjet pita, valja da time najprije sam počneš, ter da svojim ponašanjem to pouzdanje u nj usadiš.“⁴⁶. Upravo su strah i ljubav glavni poticaji kojima se dijete dovodi na put krijeposti i plemenitosti.⁴⁷

3.4.2. Strahopoštovanje

U odgoju, vrlo je važno da je roditelj strog i nepopustljiv, ali na primjeren, umjeren način jer velika strogost u kazni samo šteti djetetu. Djeca koja su previše kažnjavana, ne postaju najbolje osobe. Locke smatra da se roditelji nikako ne smiju koristiti udarcima, psokama, šibama u odgoju djece nego strahopoštovanjem – odgojnim sredstvom koje će imati isti učinak, a napraviti bolje temelje.

Isto tako, Locke upozorava da roditelj lako može, svjesno ili nesvjesno, naštetiti djetetu. Tako primjerice, potaknuta strahom od obolijevanja, majka može pretjerano odijevati dijete zimi. U tom je slučaju majčina naklonost opasna za dijete, a isto tako otac može pretjerano brinuti za cenzuru i ugled.⁴⁸ Usto, roditelj bi se trebao uvijek nastojati dobro ponašati i lijepo

⁴⁶ John Locke, *Nekoje misli ob uzgoju*, str. 114.

⁴⁷ Isto, str. 117.

⁴⁸ Nathan Tarcov, *Locke's education for liberty*, str. 86.

govoriti kako bi bio dobar primjer djeci. Svaki čovjek, a posebice dijete, sklon je oponašanju pa „neka ne čini ono što ne želi da njegovo dijete čini“⁴⁹, kaže Locke.

3.5. Odgajatelj

Ukoliko roditelj nije u stanju dobro odgojiti svoju djecu, onda je obaveza roditelja pronaći dobrog odgajatelja. Važno je priskrbiti djetetu najboljeg mogućeg odgajatelja (tutora, mentora, učitelja), platiti ga koliko se mora, jer, kaže Locke, „ne možeš svog novca bolje uložiti, nego što ga ulažeš za svoju djecu.“⁵⁰ Najveće je nasljeđe ako dijete izrasta u dobra čovjeka. Stoga mora razborito odabrati, voditi se primjerenim načelima jer najvažnija uloga odgajatelja je, smatra Locke, oplemeniti ponašanje i obrazovati duh djeteta, usaditi u njega načela kreposti i mudrosti te ga pripremiti za društvo.⁵¹ Da bi se to moglo postići, u odabiru se ne smije voditi prijateljstvom ili milosrđem niti se treba gledati jedino na školovanje odgajatelja. Završena škola odgajatelja ne jamči da je odgajatelj pun vrlina i vrijednosti koje treba poučiti dijete.⁵²

Locke posvećuje cijelo jedno poglavlje opisu odgajatelja, iako je većim dijelom napisano tek u trećem izdanju knjige. Najveći naglasak stavlja na važnost odgajateljeva posjedovanja svjetskog znanja – mentor mora imati više znanja negoli bi njegov odgajanik trebao ili želio imati. Kvalitetno povijesno znanje o vlastitoj zemlji i dobu je također poželjno imati kako bi odgajanik bio svjestan nedostataka i grešaka svog doba i zemlje da ih, prema potrebi, može prepoznati i promijeniti.⁵³ Isto tako, bitno je da odgajatelj posjeduje vrline i sposobnosti kojima nastoji naučiti dijete, da mu vlastitim primjerom pokaže kako se svladavaju strasti, kako čovjek postiže kontrolu nad samim sobom. Naučiti ga prepoznavanju lažnosti, razlikovanju prividnih od stvarnih namjera ljudi te, kako Locke kaže, „pokazati mu sviet onakov kakov u istinu jest.“⁵⁴ Odgajatelj treba dijete čuvati od „zaraze lošeg društva.“⁵⁵ Također valja napomenuti da je od izuzetne važnosti da najprije otac, a onda i svi ostali ukućani pokazuju poštovanje prema odgajatelju, kako bi ga i dijete poštivalo. Ako otac ne pokazuje poštovanje prema odgajatelju, neće ga poštivati niti dijete.

⁴⁹ John Locke, *Nekoje misli ob uzgoju*, str. 76.

⁵⁰ Isto, str. 97.

⁵¹ Isto, str. 109.

⁵² Isto, str. 100.

⁵³ Nathan Tarcov, *Locke's education for liberty*, str. 125.

⁵⁴ John Locke, *Nekoje misli ob uzgoju*, str. 105.

⁵⁵ Isto, str. 97.

Dakle, odgajatelj bi trebao biti visoko obrazovan čovjek, poznavatelj kulture svijeta, primjer dobrog, moralnog ponašanja, sposoban uvidjeti loše i dobre strane djeteta te se znati na prikladan način s njima nositi. Prema svojim odgajanicima, odgajatelj treba biti dostojanstven, a u čijoj će se prisutnosti odgajaničnik osjećati sigurno i slobodno te nastojati raznim vještinama zadržati koncentraciju učenika.⁵⁶

3.6. Tjelesni odgoj

Vodeći se poznatom uzrečicom „zdrav duh u zdravom tijelu“, a kojom ujedno i započinje prvo poglavlje knjige, Locke naglašava važnost zdravlja i tjelesnog aspekta odgoja. No, iako najprije polazi od tjelesnog odgoja, jasno daje do znanja da bi se glavna briga trebala voditi o mentalnom razvoju jer su tjelesno zdravlje i snaga zapravo samo instrumentalni.⁵⁷ Duh, odnosno razum je taj koji vodi čovjeka, a bolesno tijelo nije u stanju pratiti put koji mu duh pokazuje.⁵⁸ Stoga se u odgoju valja posvetiti i tjelesnom zdravlju, a upravo su tome i posvećeni prvi Lockeovi savjeti.

Locke smatra da dijete treba biti tjelesno spremno prilagoditi se svakakvim situacijama, odnosno da treba postići određenu fleksibilnost i to stalnim, postupnim navikavanjem. Primjerice, kako bi djeca navikla svoje tijelo na različite vremenske uvjete, Locke savjetuje da se djeca često izlažu suncu, kiši, hladnoći. Štoviše, ona djeca koja su naviknuta na promočenu obuću i mokre noge se, smatra Locke, “ni malo više ne prehlade nit ne obole, nego li kad si smoče ruke.”⁵⁹ Ovdje se uviđa Lockeovo studiranje medicine, ali, naravno, moglo bi se dovesti u pitanje pravo poznavanje zdravlja ljudskog tijela tog vremena budući da će se izlaganje iznimno nepovoljnim uvjetima u djeteta razviti samo kontraefekt – dijete neće osnažiti, nego će biti podložnije obolijevanju. Kao najbolju naviku koju se treba poučiti dijete, a s kojom se i danas možemo apsolutno složiti, Locke izdvaja umjerenost u hrani i piću, ali i u svemu ostalome. Ljenčarenje je, za Locke, stanje koje se izrazito treba izbjegavati jer ono narušava unutarnju snagu i mir. Stoga odgajaničnik uvijek treba biti u pokretu, tjelesno se razgibavati. Dakle, navikom se tijelo može dovesti u stanje pripravnosti na bilo koju situaciju, a čime se omogućuje i trajno oblikovanje ljudskog ponašanja.

⁵⁶ Isto, str. 97.-102.

⁵⁷ Nathan Tarcov, *Locke's education for liberty*, str. 86.

⁵⁸ John Locke, *Nekoje misli ob uzgoju*, str. 5.

⁵⁹ Isto, 9-10.

Metoda navike ima veliku ulogu u Lockeovom tumačenju cjelokupnog odgoja jer smatra da ona uvelike utječe ne samo na tijelo nego i na um. Kao što u tjelesnom odgoju ističe važnost postupnog navikavanja na različite vremenske uvjete ili situacije, tako će i u moralnom odgoju više puta naglasiti prednost navika pred pravilima. Jer jednom kada dijete postane odrasla i slobodna osoba, odgajatelj ga više neće paziti i pratiti, a u toj će slobodi biti vođen samo svojim principima i utvrđenim navikama. To će biti njegov unutarnji čuvar i stoga treba biti najbolje zbrinut – stalnim ponavljanjem, navikavanjem, pravilima.⁶⁰ Zdrave životne navike od najranije dobi treba usaditi u dijete jer upravo sklad duha i tijela omogućuje podnošenje muke i velikog truda, izrazito važno za onoga koji će imati značajnu ulogu u društvu.⁶¹ Međutim, kao što i Tarcov napominje, u tom je dijelu čovjekova sreća, onaj „pravi“ životni put povezan s ostvarenjem čovjeka na poslovnom aspektu u kojem postiže bitnu društvenu ulogu u svijetu, ali se ne može zaključiti da su ti ciljevi krajnji ciljevi odgoja. Oni su „samo najočitija osnova na koju se Locke ovdje može osloniti.“⁶² S druge strane, kritički bi mogli primijetiti da Locke shodno svojoj liberalnoj filozofiji politike potvrđivanje pojedinca, pa onda i odgojnih ideala, prvenstvo vidi u stjecanju vlasništva i položaja u društvu. Zato Lockeova teorija odgoja, unatoč tome što sadrži i univerzalne elemente, jest prvenstvo upućena na odgajanje gentlemana.

Dakle, stjecanjem tjelesno zdravih navika osnažuje se djetetov duh i pospješuje izdržljivost, što u konačnici rezultira stvaranje dobrih temelja i za razumsko djelovanje koje se, u velikoj mjeri također oslanja na stjecanje navika. Locke upozorava da se ne smije zanemariti individualni karakter svakog djeteta, kako u moralnom tako i u tjelesnom odgoju. Upozorava i da pretjerana zabrana ili strogost mogu samo povećati apetit i iskušenje što u konačnici može dovesti do neželjenih ishoda. Stoga i u metodi navikavanja roditelj ili odgajatelj uvijek treba dobro procijeniti situaciju i prema njoj prilagoditi mjeru zabrane.⁶³ Roditelj treba odgojiti svoje dijete da se ono uvijek može osloniti na samoga sebe, na svoju vlastitu sposobnost, a ne na naslijeđeno bogatstvo jer raskošan i lagodan život nikome nije zagaraniran.

3.7. Moralni odgoj

Da bismo se mogli moralno ponašati, trebamo posjedovati određene vrednote i vrline. Vrline su sposobnosti pojedinca da djeluje u skladu s dobrim karakternim osobinama, moralnim

⁶⁰ Nathan Tarcov, *Locke's education for liberty*, str. 85.

⁶¹ John Locke, *Nekoje misli ob uzgoju*, str. 7.

⁶² Nathan Tarcov, *Locke's education for liberty*, str. 86.

⁶³ Isto, str. 86.

načelima i vrijednostima. One su stečene i na njima uvijek, kroz praksu, valja poraditi, a upravo je odgoj mjesto za oblikovanje pojedinca i njegovih vrлина. Locke, dajući savjete, na praktičan način govori kako oblikovati i ostvariti, kojim metodama i načinima, moralne vrednote u pojedinca. Preciznije rečeno, u Lockeovom djelu, raspravlja se o prakticiranju morala, a ne njegovu teoretiziraju. Stoga ovdje nije riječ o formiranju pravila morala ili racionalnih temelja,⁶⁴ već o Lockeovom nastojanju da potakne ljude na stjecanje moralno dobrih karakternih osobina. Odnosno, kao što kaže Tarcov, Locke propituje kako da ljudi prakticiraju racionalne moralne principe.⁶⁵

U slijedećim potpoglavljima, bit će riječi o odgojnim metodama te aspektima odgoja koje Locke ističe u formiranju gentlemana kao moralno dobrog, mudrog i iskrenog mladića.

3.7.1. Metoda uskraćivanja

Uz metodu navike, kao jednu od glavnih odgojnih metoda, Locke ističe metodu uskraćivanja. Roditelj mora shvatiti da djetetu, gledajući dugoročno, više šteti negoli koristi udovoljavanje svakom njegovom hiru, ispunjavanju dječjih želja koje nisu unutar granica razuma. Pritom Locke, razumljivo, ne misli na prirodne potrebe poput gladi ili žeđi koje roditelj svakako mora saslušati.⁶⁶ Dakle, ako se dijete, već od najranije dobi, nauči dobivati sve što zahtjeva onda se roditelji ne smiju čuditi njegovoj naravi jednom kad odraste. U djetetu se mora iskorijeniti volja traženja nečega iz pukog hira, odnosno da „nikada ništa ne dobiju zato što im se to sviđa, već s toga što to drugi smatraju za njih shodnim.“⁶⁷ Odmalena se valja naviknuti na pokoravanje drugima, tuđem razumu, da bi se, jednom kad dijete odraste, moglo pokoriti sebi i svom razumu. No, ističe Tarcov, djeca ne posjeduju mudrost i stoga ne mogu razumjeti u potpunosti zašto se moraju oduprijeti svojim požudama i uskratiti si svoje želje. Radi se o tome što navika pokoravanja tuđem razumu ukazuje da se pojedinac ne pokorava razumnosti nego tome da je navikao uskraćivanju svojih želja. Stoga je značajno da roditelji ne budu previše popustljivi već da učine djetetov um poslušnim disciplini te privrženim razumu, odnosno dok još nije odrastao, razumu drugih. Um bi trebao biti usmjeren k negiranju svojih prohtjeva i hirova, ali kako to u doba djetinjstva nije moguće po nalogu vlastitog razuma, preostaje nalog „razuma“ manifestiran u zapovijedi roditelja.⁶⁸ Pri tome treba nježno postupati s djecom, nikako

⁶⁴ Isto, str. 77.

⁶⁵ Isto, str. 77.

⁶⁶ John Locke, *Nekoje misli ob uzgoju*, str. 120-122.

⁶⁷ Isto, str. 41.

⁶⁸ Nathan Tarcov, *Locke's education for liberty*, str. 88-89.

ne koristiti udarce, psovanje ili šibanje. Šibanje ne doprinosi svladavanju djetetovih prirodnih sklonosti i požuda, a što je prema Locku, jedan od najvažnijih zadataka odgoja.

Vrlo je važno da se djecu nauči odupiranju lošim sklonostima i požudama da bi mogli postati kreposni i razboriti ljudi. Odgoj koji uči mlade samokontroli, uči ih da ne donose odluke za trenutnu korist i zadovoljstvo, nego da misle dugoročnije, da znaju kada i kako odgoditi neko zadovoljstvo da bi kasnije mogli postići veće. Kao što je izdržljivost teških uvjeta snaga tijela, tako je samokontrola i samoodricanje snaga uma jer, kao što tvrdi Locke; „veliko načelo i temelj svake krieposti sastoji se u tom: neka čovjek bude jak, da si uzkraćuje svoje vlastite želje, da se protivi svojim vlastitim sklonostima ter da samo ono sledi, što mu razum preporuča kao najbolje, pa makar pohota i drugamo naginjala.“⁶⁹

Metoda uskraćivanja pomaže i protiv djetetove želje za gospodarenjem nad drugima te posjedovanjem stvari. Naime kao i slobodu, djeca vole gospodarenje. Težnja za gospodarenjem i vlašću se može prepoznati vrlo rano stoga treba iskorijeniti takve misli i ukorijeniti temelje za dobra i poštena čovjeka. Da bi se to postiglo, djeci se ne smije dopustiti ono što ona zahtijevaju iz puke umišljenosti. No, tu valja biti oprezan da kasnije, kad djeca malo porastu, te loše osobine krivo ne zamijenimo za radoznalost. Dijete je radoznalo i pita štošta, a to je vrednota koju treba njegovati jer dolazi od razuma, a ne strasti.⁷⁰ U kućanstvu gdje živi više djece, međusobno nadvladavanje je uočljivije – stalno se bore za gospodstvo, vladanje jednih nad drugima. Takav odnos popraćen je čestim tužbama koje roditelj ne bi trebao slušati. Naprotiv, djecu treba učiti darežljivosti, na dijeljenje svojih stvari sa drugima te na pravedno postupanje. Na to će ih potaknuti ostvarivanje časti te dobivanje nagrade za svoje postupke.⁷¹

3.7.2. Nagrade i kazne

Ono što uvelike pridonosi svladavanju poriva su kazne i nagrade. No, u tome treba biti oprezan. Nagrade bi se trebale koristiti samo kao posljedica djetetova dobra ponašanja, poštivanja roditelja i odgajatelja, odnosno kao sredstvo jer ako koristimo nagrade kao poticaj da dijete napravi ono što zapravo ne bi napravilo bez tog poticaja, rezultira ojačavanjem njihove veze sa sklonostima, veze koju nastojimo ukloniti kako bi dijete postalo razborito. Primjerice, ako dajemo djetetu čokoladu kako bi pročitao knjigu, ne učimo ga obuzdavanju svojih

⁶⁹ John Locke, *Nekoje misli ob uzgoju*, str. 34.

⁷⁰ Isto, str. 119-124.

⁷¹ Isto, str. 126-128.

sklonosti, nego samo mijenjamo predmet njegove žudnje. Na taj način, dijete ne uči kako podnijeti uskraćivanje nekog užitka, već učimo dijete da je uvjet njegove sreće neka materijalna stvar, a što može dovesti do rasipnosti i oholosti.⁷²

Kazne poput šibanja također ne pridonose samokontroli nego potiču dijete da napravi nešto samo zato jer se boji biča. To znači da dijete izbjegava veću tjelesnu neugodnost, da bič/kazna određuje njegove čineve i ponašanje, a ne on sam. Stoga takvo sredstvo kažnjavanja nipošto nije korisno. Takva vrsta, kako bi Locke rekao, ropske discipline rezultira ropskom naravi.⁷³ Dijete je poslušno sve dok zna da će ga se kazniti šibom, a onda kad ga nitko ne vidi da bi ga kaznio, svojim sklonostima daje veću slobodu i ona zapravo postaje jača, snažnija. Ili se može dogoditi da zbog takvih odgojnih sredstva dijete izgubi volju, kako bi rekli „klone duhom“ - postane tromo, tupo, plaho, a kao takvo postane beskorisno sebi i drugima.

3.7.3. Sram i ponos

Dobri temelji za postizanje samokontrole su osjećaji srama i ponosa. Naime, roditelji bi trebali pohvaljivati djecu kad učine nešto dobro kako bi im se dalo do znanja da su na dobrom putu, a odnositi se “hladno“ prema njima kad se ponašaju loše. Isto tako, dijete treba naučiti zavoljeti dobar ugled, a da bude u strahu od sramote i lošeg, okaljanog ugleda. Na taj način ugodne ili neugodne stvari dijete neće shvatiti kao nagradu ili kaznu za svoje ponašanje, nego kao posljedicu svog dobrog, pohvalnog ponašanja ili nepoštivanja. Time pokazujemo da ono dijete koje je pohvaljeno, uživa u drugim ugodnostima kao posljedica toga i da svi vole i cijene takvu djecu. A djeca koja su zbog svog lošeg ponašanja nepoštovana, ostaju bez ugodnih stvari, bez užitaka. Odnosno pokazujemo da u ugodnim stvarima uživaju ona djeca koja su na dobrom glasu, a da je neko loše ponašanje praćeno osjećajem sramote i stida. Upravo je stid indikator dobrog odgoja jer, kaže Locke, stid ukazuje na djetetovu svijest, uviđanje da je napravio nešto loše i da zaslužuje kaznu, a što će naposljetku doprinijeti i do razvoja vrlina. Da bismo to lakše postigli, djecu treba okružiti razboritim slugama jer sluge mogu poništiti sav trud roditelja ako dijete zbog neke svoje pogreške potraži utočište u slugama, koji onda tepaju i tješe dijete. Važno je da svi ukućani daju djetetu do znanja kad se ponaša neprihvatljivo da bi dijete osjetilo sram u sebi pa onda i želju da si vrati dobar ugled. Dijete će početi uviđati da mu pohvala donosi ugodnost, unutarnje zadovoljstvo i neće više onda raditi ono za što ga svi osuđuju, ono što mu

⁷² Isto, str. 45-50.

⁷³ Isto, str. 49.

donosi osjećaj stida. Dakle, treba u djetetu potaknuti prezir prema onome što je uzrok neke njegove kazne, a sredstva za kaznu su osjećaj sramote, strah od gubitka dobrog ugleda, a ne šibanje ili psovanje. Znakove neodobravanja roditelj treba pokazivati toliko dugo koliko je potrebno, a treba i dobro procijeniti kada djetetova pogreška zahtjeva njegovu ljutnju, a kada za tim nema potrebe. Roditelji trebaju razborito postupati kad opominju ili hvale svoje dijete. Opomenuti, prozivati dijete treba uvijek nasamo, dok ga pohvaliti valja pred drugima jer se na taj način djecu uči da očuvaju dobro mišljenje drugih ljudi o sebi.⁷⁴ No, ako dijete javno osramotimo, on više neće imati potrebu za održavanjem dobrog ugleda jer se, kako Locke kaže, „boji da mu je dobar glas već okaljan“⁷⁵.

3.7.4. Pravila i propisi odnosno utjecaj društva

Djecu ne treba opterećivati stalnim pravilima i propisima koje, zbog brojnosti, zaborave ili ih uopće ne shvaćaju. Ako će biti stalno kažnjavana, djeca će se na to naviknuti čime kazna gubi svoj pravi smisao. Bolje je da imaju malo pravila, najnužnija, koja bi se trebala uvoditi postepeno. Tek kad dijete shvati jedno pravilo, konstantnim ponavljanjem dok mu ne prijede u naviku, onda se može uvesti i drugo. Stalno vježbanje je svakako bolja metoda od postavljanja mnoštva pravila. Ono što želimo da im prijede u naviku treba kontinuirano, blagim riječima i opomenom dijete poticati, odnosno usmjeravati vježbom sve dok ih valjano ne počne obavljati. Itekakvo je važno, i u ovome, da se dijete proučava – da se uoče njegove sposobnosti i narav te ga, u skladu s njegovom prirodom, navikavati.⁷⁶

Veliku pozornost treba obratiti i na utjecaj ljudi i njihov primjer djetetu. Dijete puno toga nauči oponašajući druge. Stoga bi dijete valjalo držati podalje od lošeg društva i utjecaja. Djeca trebaju biti što više u društvu svojih roditelja i zato je važno da se s njima osjećaju ugodno, a ne da im se stalnim nametanjem pravila i propisa roditelji zamjere. Stoga djecu treba pustiti da budu djeca, da imaju svoju slobodu jer je priroda čovjeka, pa tako i djece, biti slobodan i samostalan. Važno je da im se omogući sloboda, a posebice u njihovom slobodnom vremenu i odabiru igre. Pritom, naravno, roditelj treba zadržati svoj autoritet i djelovati valjano ako djeca čine neko zlo.⁷⁷

⁷⁴ Isto, str. 52-57.

⁷⁵ Isto, str. 56.

⁷⁶ Isto, str. 58- 64.

⁷⁷ Isto, str. 64-68.

Osim svih navedenih primjera, Locke spominje i brojne druge poput deranja i plača, laganja, porive ka zlostavljanju životinja, straha. Objašnjava kojim se metodama treba koristiti kako bi se iskorijenila takva loša ponašanja, a istovremeno razmatra metode kojima se potiču dobra te načine na poticanje iskrenosti, osnaživanja srdačnost i slično.

3.7.5. Igra

Dijete treba poticati na izvršavanje svakodnevnih obaveza, na rad i marljivost. No, njihove se obaveze ne smiju nametati kao zadaća već, rečeno Lockeovim riječima; „treba da sve što hoćemo, da rade, učinimo njihovom zabavom a ne poslom.“⁷⁸ U obavljanju obaveza, valja stvoriti dobro raspoloženje djeteta te raznim metodama učenje učiniti zabavnim. Zanimljiva metoda koju Locke savjetuje roditeljima je da ono što je djetetu zabavno, pretvori u posao koji, jednom kad obavi, čitanje knjige ili učenje dobiva kao nagradu. Na taj način, vjeruje Locke, dijete će se s vremenom zasititi tog svog “posla“ i više će se radovati učenju prezentirano kao nagrada. Igračke su također dobrodošle, štoviše, smatra Locke, dijete bi trebalo imati više vrsta igračkaka. Igračke su dobro sredstvo za usađivanje i učvršćivanje navika te se pomoću njih djecu može učiti pažljivosti, brizi, rasipnosti, uništenju i sličnim vrednotama. Međutim, Locke upozorava da nipošto ne smijemo pretjerati sa igračkama jer ako dijete ima previše igračkaka, postane zasjenjeno njima, a što dovodi do niza problema. Najbolje je da djeca sama sebi izrađuju igračke, pri čemu je pomoć roditelja uvijek dobrodošla, dapače, dijete će više cijiniti pomoć pri izradi nego da im se kupi neka skupocjena bezvezarija.⁷⁹

Dakle, Locke ističe igru kao važan aspekt djetetova života. Upravo kroz igru treba ukomponirati obaveze i učenje. Igra naravno vrijedi samo za malu djecu. Dijete od nekoliko godina treba već dobro biti upoznat s naporom i trudom jer zadatak odgoja nije sav rad i poteškoće pretvoriti u zabavu i igru. Također, igra je i mjesto na kojem roditelj može opažati narav svoje djece. Kad dijete misli da ga se ne gleda, upravo ga tada valja motriti „koje strasti u njem prevladaju i koje su njegove pretežne sklonosti“.⁸⁰ Kao što je već rečeno, od izuzetne je važnosti prepoznati karakter, sklonosti, vrline i mane svoje djece kako bi se, u skladu s time, dijete uputilo na pravi put krjeposti, odvikavalo od loših, a poticalo dobre sklonosti.

⁷⁸ Isto, str. 155.

⁷⁹ Isto, str. 157-159.

⁸⁰ Isto, str. 118.

3.7.6. Vjera u Boga

Vjera u Boga je, za Locke, sastavni dio djetetova odgoja. Štoviše, pravi pojam Boga temelj je krjeposti koju odgojem nastojimo razviti u djeci i koja je, u konačnici, nužna za dobar i sretan život. No, važno je imati pravu sliku i istinu o Bogu. Boga valja predočiti kao začetnika i tvorca, najviše biće koje čini dobro onima koji ga ljube i slušaju. Djecu treba naučiti molitvi, vrijednosti istine, kako biti dobrotivi prema drugima te, u određenoj dobi, čitanju biblijskih tekstova. Priče o duhovima i sablastima se, upozorava Locke, moraju izbjegavati jer se time može ozbiljno naštetiti dječjem duhu. Ponekad su štete tolike da ih je nemoguće popraviti.⁸¹

3.7.7. Obrazovanje

Govoreći o obrazovanju djece kao sastavnom dijelu svakog odgoja, Locke ponovo iznenađuje čitatelje svojim nekonvencionalnim promišljanjem. Za razliku od dotadašnjih shvaćanja obrazovanja, Locke uviđa da su pisanje i čitanje, učenje latinskog ili nekog drugog jezika samo jedan aspekt odgoja, a ne odgoj u cijelosti. Potrebno je da dijete zna čitati i pisati, ali biti “učenjak” nije važnije od toga da dijete postane mudrim i krjeposnim čovjekom.

Locke proziva korištenje šibe kao odgojnu metodu. Protivi se i sjedenju u klupama, učenju čitanja na temelju Biblije, mehaničkim učenju jezika kroz gramatička pravila i sličnim tadašnjim metodama.⁸² Stoga predlaže različite metode koje će djecu zainteresirati za učenje, a koje djeca neće učenje doživljavati kao dužnost. Cilj je učenje prikazati zanimljivim i zabavnim. Dijete za vrijeme učenja, kako kaže Locke: „ne smiješ nikada nagoniti, i radi kojega ga ne smiješ nikada psovati. Navedi ga na nj varkom, ako možeš, nu nemoj mu ga zadavati kao kakov posao. Bolje je, da ga pustiš, neka se uči čitati jednu godinu više, nego li da mu tako čitanje omrzne.“⁸³ Savjetuje odgajateljima da prije učenja pročiste djetetov um tako da dijete nije zaokupljeno nekim drugim mislima. Također, djeci treba govoriti blagim i popustljivim riječima (samo se s izrazito tvrdoglavom djecom može postupati oštro te im zapovijedati), da ih odgajateljeva ljubav potiče na rad jer, smatra Locke, „to će ih potaknuti, da se s veseljem približavaju svomu učitelju te da ga slušaju kao prijatelja, koji ih ljubi i trudi za njihovo dobro.“⁸⁴ Djetetu treba objasniti svaku metodu kojom se koristimo, za što je ona najbolja i čemu služi (to će im dobro doći kasnije u životu).

⁸¹ Isto, str. 162 – 167.

⁸² Isto, str. 179 - 193.

⁸³ Isto, str. 185.

⁸⁴ Isto, str. 201.

Svako dijete bi najprije trebalo naučiti čitati. Međutim, i ovdje učitelj valja biti oprezan - u to je vrijeme čitanje na primjeru Biblije bila uobičajena metoda što Locke uviđa kao problem jer dijete ne razumije ono što čita pa mu stoga čitanje postane mrsko i dosadno. Naravno, u Bibliji ima nekih priča koje i sam Locke izdvaja kao korisne i poželjne za čitanje, ali načelno Bibliju ne preporuča kao štivo za učenje čitanja. Umjesto toga, Locke predlaže čitanje Ezopovih basni jer su dovoljno korisne i zabavne za dijete, a ističe i slike uz priču kojima se olakšava čitanje i shvaćanje štiva. Također, da bi se djetetu učinilo zabavnijim, čitanje se može učiti igrom kocke na kojoj su slova i riječi i tome slično.⁸⁵

Pravi gentleman mora se znati lijepo usmeno i pismeno izražavati. Stoga nakon što dijete nauči čitati, valja ga naučiti i pisanju. Kad dijete savlada materinji jezik, u ovom slučaju engleski, poželjno je da nauči francuski te latinski koji su u to vrijeme bili korisni svakom pravom gentlemanu. Francuski jezik, smatra Locke, treba valjano znati te ga je najbolje učiti svakodnevnim razgovorom, a latinski barem dobro razumjeti, no najvažnije je da se valjano izražava u vlastitom jeziku. Grčki jezik neka nauči onaj kojemu će to trebati u struci. Ne treba se zamarati onom naukom koju nikad neće koristiti. Pisanje sastavaka, posebice na latinskom jeziku, Locke smatra nepotrebnim za odgoj gentlemana. Isto tako, ako dijete nema dar za pjesništvo, onda sastavljanje stihova isto nije od velike koristi. Uvelike se protivi i učenju napamet većih ulomaka pisaca, a što je, u to vrijeme, bilo poprilično zastupljeno u školama.⁸⁶

Razvijanje i vježbanje uma dijete može postići, uz učenje jezika, učeći geografiju, aritmetiku, povijest i geometriju. Geografija je potrebna gentlemanu kako bi mogao poznavati svijet i svoju domovinu, a uz nju paralelno valja učiti povijest. Predlaže učenje aritmetike kao najbolje od apstraktnih znanosti te nužnu u svakodnevnom praktičnom životu, a kada dijete to savlada, može se krenuti i na učenje astronomije i geometrije. Također, Locke ističe i etiku koju se treba vježbati praksom te građansko pravo jer, smatra Locke, plemić bi trebao poznavati zakone, svoja prava i dužnosti, što je krivo, a što pravo.⁸⁷ Dakle, kao što se moglo vidjeti, Locke i u ovom dijelu ne ostavlja čitatelja ravnodušnim, nudeći brojne praktične savjete u kojima detaljno opisuje način djetetova obrazovanja – kojim redoslijedom, načinom i metodama poučiti djecu korisnim stvarima. Locke ne gleda na obrazovanje kao puko dobivanje beskorisnih i korisnih informacija, nego ističe:

⁸⁵ Isto, str. 181-190.

⁸⁶ Isto, 193-218.

⁸⁷ Isto, str. 221-222.

„što se tiče nauka mladog gentlemana, reći ću, da bi se njegov uzgajatelj morao sjetiti, da njegova dužnost nije toliko u tom, da ga nauči sve ono, što se daje naučiti, već da imade u njem probuditi ljubav i štovanje prema znanju te mu pokazati prave puteve, kako će moći sam sticati i usavršavati znanje, kada uzhtije.“⁸⁸

3.7.8. Zanat i ostale vještine

Nakon temeljnog obrazovanja, Locke se nadalje dotiče slikanja. Smatra da se vještina slikanja ne bi trebala forsirati, osim ako je netko zaista darovit i vješt u tome. Naprotiv, vrtlarstvo i drvarske radnje poput stolarije su prikladnije i zdravije jer će, vjeruje Locke, odvratiti djecu od ozbiljnih misli i posla. Smatra ih sredstvima koja će primamiti dječake poslu. Upravo su takve tjelesne vježbe ili vještine pravilan odmor i zabava jer odmor, za Locke, nije ljenčarenje nego promjena okoline, razgibavanje tijela. Vrlo je važno da se u takvom odmoru pronade uгода kako bi upravo u radu ljudi pronalazili ugodu, a ne u jelu i piću ili pak kartanju i kocki, a što mnogi smatraju pravom zabavom i odmorom. Ne treba smetnuti s uma da su u Lockeovoj teoriji odgoja u središtu moralna pitanja te da je utoliko glavna svrha učenja i usavršavanja zanata te ostalih vještina ipak krijepost i mudrost.⁸⁹

Iako na prvi pogled neobično, Locke smatra da bi svaki gentleman trebao znati barem dva, tri zanata. No, kao što Locke neprestano ponavlja, u svemu što čovjek radi, mora biti ugone. Gdje ima ugone ima i koristi, stoga se djecu ne smije ni na što siliti. Od mnogih ručnih zanata kao što su rezbarija, radovi od željeza, žute mjedi ili srebra, brušenje i glađenje optičkih stakala, i slično, mora biti barem jedno koje će mu se svidjeti. Ako pak su roditelji protiv toga da njihov sin, mladi gentleman, radi takve poslove, Locke preporuča trgovačko knjigovodstvo. Vođenje računa, rukovanje novcima će naučiti mladića vrijednim poukama koje će mu uvelike koristiti dalje u životu.⁹⁰

3.7.9. Putovanje

⁸⁸ Isto, str. 234.

⁸⁹ Isto, str. 237-240.

⁹⁰ Isto, str. 241-249.

Ono što je također korisno za mladića jest putovanje. Dobro je upoznati tuđe zemlje i običaje, upoznati mnoge ljude različitih vjerovanja i karaktera. Takvo iskustvo mnogočemu može naučiti mladića. Međutim, većina roditelja šalje djecu u inozemstvo u dobi od šesnaeste do dvadeset i prve što je, prema Lockeu, neprikladna dob. To je doba kada se djeca počnu opirati odgajateljima, kad radije slušaju svoje prijatelje negoli starije pa je teško održati vlast nad njim, a time ga i odgojiti. Stoga je najbolje vrijeme za takva inozemna putovanja kada su djeca malena, i to, dakako, s odgajateljem ili kad su puno starija i zrela za samostalno rasuđivanje. Odgoj gentlemana završava kad se mladić ženi kad je, rečeno Lockeovim riječima, vrijeme da ga ostavimo njegovoj ženi.⁹¹

⁹¹ Isto, str. 250-254.

4. Gentleman kao ideal odgoja

Lockeov odgoj gentlemana izgrađuje i sposobnog poslovnog čovjeka. Čovjeka u kojemu se formira prvenstveno želja te sposobnost za brigom o svojim posjedima i trgovanjem. Politički educiran kako bi mogao biti aktivan u političkim poslovima, promicati javni interes pohađajući javna okupljanja te biti oprezan promatrač vlade tako da može pravovremeno prepoznati i valjano reagirati na tiranijska izobličenja. Gentlemana koji je fizički spreman i hrabar, poznaje zakone, povijest i geografiju svoje domovine, onaj koji se lijepo pismeno i usmeno izražava. To je odgoj koji formira slobodnog čovjeka, neovisnog i samostalnog.⁹² Čovjeka koji se zna oduprijeti svojim strastima, požudama, porivima i koji slijedi ono što mu razum nalaže kao najbolje. Da bi to mogao postići, mora se znati obuzdavati, odgađati trenutna zadovoljstva, kako bi kasnije postigao nešto veće i bolje te zrelo rasuđivati.

Riječju, cilj Lockeovog odgoja je postizanje vrline te zrelo rasuđivanje čovjeka kako bi bio koristan društvu i državi. No najvažnije je postaviti temelje dobrote i srdačnosti, oblikovati mladića u kreposnog čovjeka koji radi za dobrobit sebe i drugih. Krijepost je „skupocjeni cilj, za kojim valja u uzgoju težiti“, „ona je trajno i pravo blago“, u njoj gentleman valja nalaziti „svoju jakost, svoju slavu, svoju slast.“⁹³

Proučavajući Lockeovu biografiju i činjenicu da su *Misli* napisane za najstarijeg sina Clarkea, aktivnog vigovca koji se brinuo o financijama stranke, možemo se zapitati je li Lockeovo djelo prikaz odgojne ideologije vigovaca. H. Kearney smatra da je Lockeovo djelo namijenjeno odgoju vigovskog gentlemana čiji um i karakter, od rođenja, valja oblikovati prema novom intelektualnom i socijalnom svijetu vigovaca kao alternativa postojećem, torijevskom. Za razliku od torijevaca, vigovci pridaju veću vrijednost trgovanju te se nastoji odgojiti gentlemana koji je jednako doma u gradu kao i na imanju van grada, a i više se naglašava moralna dimenzija od teološke. Štoviše, Locke ne inzistira na zapošljavanju svećenika kao odgajatelja već nastoji odvojiti (vigovskog) gentlemana od ustaljenog socijalnog saveza „župnika i štitonoše“.⁹⁴

⁹² Nathan Tarcov, *Locke's education for liberty*, str. 5.

⁹³ John Locke, *Nekoje misli ob uzgoju*, str. 75.

⁹⁴ Hugh Kearney, Locke and the Politics of Education, *History of Education Quarterly*, 12 (1), 1972., str. 107-115.

Zaključak

Lockeova filozofija odgoja, za razliku od antičkih filozofa koji su u odgoju vidjeli način na koji se osoba podvrgava svrhama *polis*a odnosno političkog kolektiviteta, polazi od pojedinca kao odgojnog, moralnog i političkog subjekta. Locke razdvaja javnu i privatnu sferu te primat pridaje čovjeku kao pojedincu odnosno privatnoj osobi. Cilj odgoja, prema Lockeu je razvoj djeteta u osobu poduzetnog karaktera, brojnih sposobnosti i moralnog integriteta. Za razliku od svojih prethodnika, Locke, odgoj ne podređuje miru zajednice, boljitku države ili transcendentnim konačnim svrhama nego odgoj sagledava radi čovjeka kao pojedinca samog. Sukladno Lockeovoj praktičkoj filozofiji i individualističkom duhu modernoga doba, Locke zagovara privatni odgoj pod vodstvom tutora, a ne zajednički ili javni odgoj.

Privatni odgoj odgajatelju omogućava prilagođavanje djetetovim individualnim potrebama čime se na pravilan način njeguje duh djeteta. Za Lockeja, vrlo je važno prilagoditi se djetetovim individualnim sklonostima i prema njima ga usmjeravati i odgajati. Isto tako, privatni odgoj stvara slobodnog i samostalnog pojedinca koji nadzire vlast i koji se, prema potrebi, zna suprotstaviti političkom autoritetu ukoliko on postaje prijetnja individualnoj slobodi. Odgojni ideal je pojedinac koji je sposoban dovesti u pitanje odluke vlasti, a ne pojedinac kojeg je javnim odgojem država, na neki način, odgojila prema vlastitim interesima. Lockeovo isticanje individualizma, zalaganje za privatni odgoj kako bi se što više ograničio utjecaj vlasti i omogućila što veća sloboda individualnog mišljenja i djelovanja, a što je rezultat nepovjerenja prema vladajućima te isticanje osobne odgovornosti, odlike su liberalizma. U Lockeovim odgojnim promišljanjima, utoliko pojavljuju se točke njegove filozofije politike.

Lockeova odgojna teorija višestruko je povezana s njegovom filozofijom politike i spoznajnom teorijom. Locke u *Mislina* ističe da je puko primanje informacija i njihovo pasivno prihvaćanje te učenje napamet, kao što je to bila praksa javnih škola i obrazovnih sustava, pogrešan pristup odgoju i obrazovanju djeteta. Umjesto toga nudi metode i načine stjecanja znanja iz iskustva i angažmana djeteta što pak uvelike podupire njegovu empirijsku spoznajnu teoriju. Isto tako, odgojne metode i principi koje Locke izdvaja u djelu, kao i razumijevanje da je svaki čovjekov um poseban i različit od drugih, temelji se na njegovom filozofskom razumijevanju ljudske prirode. Nakon razvoja svoje filozofije politike, za Lockeja je bilo važno baviti se i pitanjem odgoja zato što je odgoj pojedinca u slobodnu i racionalnu osobu vođenu razumom ključan za pristanak kao način legitimiranja ili opravdanja političke vlasti o čemu Locke govori u svojoj filozofiji politike. Preciznije rečeno, na formiranje države i vlasti pristaje osoba koja je slobodna i racionalna, a kao takva postaje odgojem. Odgojem se djecu uči kako

samostalno koristiti razum, jer tek rođena djeca nemaju razvijeni razum, da bi mogli postati odrasle, razumne, a time i slobodne osobe. U tome važnu ulogu ima obitelj kako bi čovjek bio odgojen neovisno od odgojnih ideala političkih vlasti.

Roditelj mora shvatiti odgoj svog djeteta kao svoju dužnost i brigu, ali i kao dobrobit, jer roditelji imaju veliku ulogu u oblikovanju djetetovih stavova, navika, ponašanja i mišljenja te upoznavanja sa moralom. Važan zadatak roditelja je uspostava autoriteta nad djetetom, no dijete mora osjetiti da taj autoritet proizlazi iz ljubavi prema njemu, a ne kontrole. Jednom kad dijete odraste, roditelj mora pokazati razumijevanje i poštovanje prema njemu kako bi se između njih razvio dobar i prijateljski odnos. Također, roditelj bi trebao pripaziti u čijem je društvu njegovo dijete. Prijatelji, sluge, odgajatelji i svi ostali koji se nađu u djetetovoj blizini imaju određeni utjecaj na dijete stoga bi ga trebalo okružiti ljudima koji će mu biti dobar primjer. Djeca uče gledajući i oponašajući druge, a posebice svoje roditelje koji bi im uvijek trebali biti kvalitetan primjer.

U *Mislina* Locke razlikuje tjelesni i moralni aspekt odgoja, no jasno upućuje na njihovu povezanost. Uviđa se važnost dobre tjelesne spremnosti i način na koji ona utječe na mentalno stanje čovjeka. No, valja još jednom naglasiti da, sagledavajući iz današnjeg vremena, neki njegovi savjeti nisu primjereni za fizičko zdravlje djece. U tjelesnom odgoju primarnu ulogu ima metoda navike koja se primjenjuje i u moralnom odgoju. Štoviše, metoda navike, zajedno sa metodom uskraćivanja, mogla bi se izdvojiti kao najvažnija odgojna metoda. Ono što Locke također vrlo dobro uočava i smatra važnim u odgoju, a na što drugi filozofi nisu obraćali pozornost, jest uloga igre, učenje zanata te osobno putovanje odgajnika i upoznavanje različitih kultura svijeta.

Pored razvoja intelektualnih sposobnosti, za Lockeja je cilj odgoja i razvoj krjeposti. Temelj krjeposti je sposobnost zatamljivanja želja i snaga samosvladavanja. Stoga, da bi se postalo kreposnim čovjekom, dijete se mora podučiti samokontroli i samoodricanju, a u tome uvelike pomaže pravilno nagrađivanje i kažnjavanje te osjećaji srama i ponosa. No, valja biti oprezan - svaka odgojna metoda mora se primjenjivati smisleno i razumno s obzirom na situaciju. Locke u *Mislina* navodi zaista brojne odgojne metode i primjere kojima se potiču dobra, a kojima se iskorjenjuju loša ponašanja. Lockeovim odgojnim metodama dijete se izravno ne podređuje dužnostima, nego se prije svega motivira i usmjeruje djetetova ljubav, zadovoljstvo i žudnja. Ključ Lockeove filozofije odgoja je da dijete iza svake odluke roditelja može spoznati razlog odnosno razumjeti zašto je odluka ili postupak upravo takva kakva jest.

Lockeova filozofija odgoja, kako je prethodno i istaknuto, povezana je s njegovom filozofijom politike. Moralni i politički subjekt Lockeove protoliberalne filozofije politike, naime, je racionalni i slobodni pojedinac sposoban da u društvenom životu slijedi vlastite ciljeve. Racionalnost i sloboda, shvaćena kao neovisnost, u konačnici su i ciljevi njegove filozofije odgoja koji osposobljavaju čovjeka da sudjeluje u društvenom i političkom životu. Pored takvih emancipacijskih ideala, racionalnosti i slobode pojedinca, Lockeovu filozofiju politike i filozofiju odgoja povezuje i druga, povijesno omeđena i danas apsolutno neprihvatljiva poveznica. Riječ je o dva snažna filtra – spolnom i klasnom, koji velikom broju ljudi onemogućavaju dobar odgoj i sudjelovanje u politici. Kao što se u Lockeovoj filozofiji politike ženama ne pridaje puni politički subjektivitet, tako je i u odgojnoj teoriji riječ o odgoju gentlemana, dok se djevojčice uopće ne spominju odnosno ne uzimaju u obzir. Isto tako, u *Mislina* Locke se obraća višim slojevima engleskog društva, a ne razmatra odgoj nižih slojeva i najamnika što se, u skladu s predrasudama vremena, prepušta ustaljenim običajima, navikavanjem na radnu ulogu povezanu sa socijalnim položajem. Unatoč takvom Lockeovom stajalištu i njegovim predrasudama, Lockeova filozofija odgoja kao zagovornika prosvjetiteljstva nosi i spomenute potencijalno univerzalističke elemente - ideju ostvarenja racionalne i individualno odgovorne osobe koja neovisno od kolektivističkih pripadanja i državnog autoriteta kreira vlastiti životni put.

Popis literature

- Aristotel, *Nikomahova etika*, Globus, Zagreb, 1988.
- Axtell, James, *The Educational Writings of John Locke*, Cambridge University Press, Cambridge, 1968.
- Bognar, Branko, *Čovjek i odgoj*, Metodčki ogleđi, 22(2), 2015., str. 9-37.
- Curren, Randall, *A Companion to the Philosophy of Education*, Blackwell Publishing, 2003.
- Filozofija odgoja, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021., Dostupno na: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=19631> , (pristup: 6. 12. 2021.)
- Golubović, Aleksandra, „Filozofija odgoja“, *Riječki teološki časopis*, god. 18, (br. 2), 2012., str. 609-624.
- Jakopec, Petar, Promišljanje odgoja u Johna Lockeja, *Obnovljeni Život: časopis za filozofiju i religijske znanosti*, vol. 69. no. 4., 2014. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/131303> (pristup: 10.11. 2021.)
- Kearney, Hugh, Locke and the Politics of Education, *History of Education Quarterly*, 12 (1), 1972., str. 107-115.
- Locke, John, *Nekoje misli ob uzgoju*, Tiskom H. Lusteraja, Senj, 1890.
- Locke, John, *Ogled o ljudskom razumu*, Svezak 2., Naklada Breza, Zagreb, 2007.
- Locke, John, *Dvije rasprave o vladi*, Naklada Jurčić d.o.o., Zagreb, 2013.
- Platon, *Država*, Naklada Jurčić, Zagreb 1997.
- Polić, Milan, *K filozofiji odgoja*, Znamen & Institut za pedagoška istraživanja, Zagreb, 1993.
- Pranjić, Marko, *Staroatenski pristup odgoju*, Magistra Iadertina, Vol. 10. No. 1, 2015., str. 37-48.
- Raunić, Raul, *Filozofija politike Johna Lockeja*, Politička kultura, Zagreb, 2009.
- Rousseau, Jean-Jacques, *Emil ili o vaspitanju*, Valjevo, Beograd, 1989.
- Tarcov, Nathan, *Locke's education for liberty*, The University of Chicago Press, Chicago, 1984.
- Uzgalis, William, "John Locke", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2020 Edition), Edward N. Zalta (ur.). Dostupno na: <https://plato.stanford.edu/archives/spr2020/entries/locke/> (pristup: 10. 11. 2021.)